

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історії України

Дипломна робота з теми «Меценатська діяльність гетьмана Івана Мазепи»

Студентки 4-го курсу групи ІС-42

Напрямок підготовки

032 гуманітарні науки

Спеціальність Історія та археологія

Марюхна І.В.

Керівник доктор історичних наук, доц.

Посохова Людмила Юріївна

Національна шкала _____

Кількість

балів _____

Члени комісії _____

(підпис) (піб)

_____

Харків 2024

Зміст

- Розділ 1. Внесок Івана Мазепи у розбудову Києво-Печерської Лаври
Розділ 2. Благодійна підтримка Іваном Мазепою монастирів та церков
Гетьманщини.
Розділ 3. Внесок Івана Мазепи у розбудову освітніх закладів.

Вступ

«Не було й не буде подібного до нього», - писав один з ченців Києво-Печерської лаври (сучасник гетьмана). І це дійсно так, бо наступники Богдана Хмельницького (попередники Івана Мазепи), особливо не відзначилися. Гетьман Мазепа був вправним керівником своєї держави, був чудовим політиком та дипломатом, був вправним полководцем (за 20 років жодної війни, крім Полтавської битви), а також він був вправним архітектором Гетьманщини. Саме за Мазепи з*являється стиль козацьке бароко. Саме за Мазепи Київ, та що там Київ- вся Україна стає «Другим Єрусалимом» та центром духовності й православ*я. За свого гетьманування Мазепа обладнав 47 церков, з них 26 храмів, які було побудовано на кошти Івана Мазепи. Бендерській комісії та сучасним історикам так і не вдалося підрахувати точну загальну суму витрат гетьмана на благодійність. Відомо лише одне- це мільйони й мільйони золотих.

Обґрунтування наукової та суспільно-політичної актуальності теми

Нажаль, до сьогодні майже не дійшло оригінальних документів та робіт істориків, які жили при Мазепі. На сьогодні є лише дослідження істориків ХХ-ХХІ-го ст, а іноді трапляються видання ХІХ-го ст. Але ще замало відомостей про меценатську діяльність гетьмана.

Об*єкт та предмет дослідження

Об*єктом дослідження є меценатська діяльність гетьмана Івана Мазепи в церквах Гетьманщини та Православного світу.

Предметом дослідження є розвиток культури того часу.

Хронологічні межі дипломної роботи.

Хронологічні межі моєї дипломної роботи- це період з 1685-го по 1709-й роки, тобто час правління гетьмана Івана Мазепи. Але варто зазначити, що в моїй роботі зустрічаються й інші дати, зокрема дати середини 20-го ст, адже в 40-ві роки була найбільша руйнація церков.

Територіальні межі.

Досліджуючи меценатську діяльність Івана Мазепи я зрозуміла, що його основна діяльність була на території Гетьманщини (нині України), а також і за межами України, а саме: в Росії, Польщі, Литві, Ізраїлі, Сербії, Валахії, Лівані (було видано Євангеліє).

Джерела та література.

В своїй бакалаврській роботі я використала три вида джерел- це періодика XIX-го століття, видання радянських істориків та видання сучасних істориків.

Отже, періодика XIX-го століття характеризується не точним, але досить яскравим описом будівель. До такої періодики я відношу «Черниговские губернские ведомости».-1852.-№34. В цьому журналі досить гарно описано відомі церкви та храми Чернігівщини. Також я б хотіла додати сюди сучасну періодику «Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво», тут описується Троїцько-Іллінський монастир з інших періодик. Тобто, за основу цього тексту були взяті періодики XIX-го століття, щось на кшталт «Октаїхи». Тут було описано Троїцько-Іллінський монастир з усіх сторін. Тобто тут було описано монастир так, як бачили його автори періодик на основі яких було написано цей текст.

Видання радянських істориків характеризується, переважно, на церковних будівлях. Тобто на їх оздобленні, на їх розписі (внутрішньому та зовнішньому).

Видання сучасних істориків в моїй роботі відображається вже в узагальненні, тобто в підрахунках витрат гетьмана на розвиток духовності в Україні.

Також хочу зазначити, що у своїй роботі я використала архів Києво-печерської лаври, де змогла знайти універсали, які гетьман Мазепа надавав Лаврі. Також використовувала й інші джерела, де знайшла універсали й до інших монастирів та церков Гетьманщини.

Аналіз джерел.

Джерельна база складається з кількох періодичних видань, наприклад

«Черниговские губернские ведомости» а також використовується сучасна періодика «Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво». Також в моїй роботі було використано тексти з різних універсалів. Також в моїй роботі використовуються роботи радянських та сучасних істориків.

Періодичні видання дають кілька можливостей для дослідників:

1. Це багатоаспектний комплекс джерел як от наприклад «Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво»- тут є опис церков з періодичного видання «Октаїха» та інших періодичних джерел того часу.
2. Оскільки це періодичні видання, які датуються 18-19-м століттям, то в них більш детально описано церкви гетьмана мазепи, які або не дійшли до наших днів, або ж змінили свій вигляд під час реставрації в наші дні.

В джерелах радянських істориків є описи церков Києво-Печерської Лаври та церкви, які ремонтував, оздоблював та будував гетьман Мазепа. Такі описи спостерігаються в дослідженнях Січинського, Уманцева, Павленка. В джерелах сучасної літератури, а саме я використала працю Дениса Володимировича Журавльова, то там, головним чином, було підраховано витрати гетьмана на культурно-духовну діяльність Гетьманщини. Хоча точної цифри витрат гетьмана, на жаль, не існує.

Мета й завдання.

Мета- дослідити меценатську діяльність гетьмана Івана Мазепи в Україні та за її межами в період з 1685-го по 1709-й рр включно.

Головним завданням було:

- Дослідити меценатську діяльність гетьмана Івана Мазепи в Києво-Печерській лаврі;
- Дослідити меценатську діяльність гетьмана Івана Мазепи в Україні;
- Дослідити меценатську діяльність гетьмана Івана Мазепи за кордоном.

Методи дослідження.

Я використала описовий метод для того, щоб детальніше дослідити та вивчити побудову церков, храмів, а також їх оздоблення.

За допомогою хронологічного методу мені вдалося встановити час побудови деяких церков, а також мені вдалося встановити їх хронологічну послідовність побудови. Також за допомогою хронологічного методу мені вдалося встановити дати підписання універсалів для церков, храмів, монастирів. А також за допомогою цього методу мені вдалося встановити дати написання кількох листів.

За допомогою методу формалізації мені вдалося хоча б уявити вигляд церковних споруд на основі інформації з відповідних джерел.

За допомогою методу ідеалізації мені вдалося хоча б приблизно уявити одну з церков на Чернігівщині, яка не дійшла до наших днів.

Історичний метод мені допоміг встановити розвиток будівництва в хронологічній послідовності.

Також я тут ще використала історико-генетичний метод. Адже саме завдяки цьому методу я змогла вивчити більшу частину своєї роботи, бо в моєму дослідженні є церкви, які гетьман Мазепа реставрував (тобто відновлення церков, що саме тут стосується цього методу). Також завдяки цьому методу я дізналася причину побудови церкви в Білій Церкві. Також завдяки цьому методу я дізналася причину побудов церков в Батурині, а також причину руйнування кількох церков. Також завдяки цьому методу мені вдалося встановити та дослідити відповідну лінію дій гетьмана в кожній церкві, кожному храмові, в кожному монастирі. Та й в цілому, цей метод мені допоміг значно дослідити та написати свою бакалаврську роботу.

За допомогою обчислювального методу мені вдалося знайти витрати гетьмана та хоча б приблизно їх підрахувати. Хоча бендерській комісії так і не вдалося точно підрахувати витрати Мазепи, адже це дуже й дуже великі цифри.

Завдяки історико-географічного методу мені вдалося скласти приблизну карту меценатської діяльності Івана Мазепи: Україна- країни Західної Європи (Польща, Литва та інші)- росія- країни Близького Сходу (Ізраїль, Ліван та інші).

Отже, завдяки цим методам мені вдалося відслідкувати та детально вивчити меценатську діяльність гетьмана Мазепи в 47-ми церквах в Україні (це церкви, які були побудовані та відновлені на кошти гетьмана), а також мені вдалося , завдяки цим методам, відслідкувати діяльність Мазепи за межами Гетьманщини.

Наукова новизна.

- Детально досліджено діяльність Івана Мазепи в Києво-Печерській лаврі;
- Детально досліджено діяльність гетьмана Мазепи в Гетьманщині;
- Детально досліджено діяльність Мазепи за межами Гетьманщини;
- Детально досліджено внесок гетьмана як і в історію України так і в світову історію.

Перспективними напрямками дослідження є порівняння опису церков Мазепи в різних джерелах. Найбільш цікавим було досліджувати образотворче мистецтво та архітектуру. Більш цікавими образотворче мистецтво та архітектура, на мій погляд, виявилися саме в Києві. Це через те, що більшість церков Мазепи знаходиться саме в Києві (це як і побудовані так і відбудовані церкви на кошти гетьмана), і їх можна відвідати.

Розділ І

«Внесок Івана Мазепи у розбудову Києво-Печерської Лаври»

До числа першорядних турбот гетьманів входило будівництво церков, опікування православною вірою та відповідно і навчальними закладами, які знаходились під егідою церков. Слід відмітити, що гетьмани також забезпечували монастирі маєтками, сприяли розвитку книгодрукування, оскільки основна кількість тогочасних книжок мала церковне призначення. Значну увагу церкві та її культурній діяльності приділяв вже гетьман Богдан Хмельницький, але найбільше опікувався над церквою та її інституціями в часи гетьманства Івана Самойловича, його наступник - Іван Мазепа. Він не

лише продовжив політику попередників, а й значно її розширив і зробив, як влучно висловився С. Маланюк: «псевдонімом його будівництва державного».

Іван Мазепа- це український гетьман, видатна особа, полководець, дипломат та меценат. Взагалі , Іван Мазепа є яскравим представником культурного процесу. Гетьман поєднав в собі щасливе сполучення, а саме - активного учасника культурного процесу, творця та мецената. Зокрема, тема меценатства Івана Мазепи є дуже широкою та різноманітною. Меценатська діяльність гетьмана була вражаючою, він виділяв великі кошти на розбудову країни ³.

Його коштом фінансувалися церковне та цивільне будівництво в Чернігові, Переяславі, Києві, Глухові та Батурині. За рахунок гетьмана було збудовано Трапезну церкву Мгарського монастиря в Лубнах, Братську Богоявленську церкву на Подолі, Онуфріїнську вежу- церкву Києво-Печерської Лаври, церкву Святителя Іоана Хрестителя в Рильську, Воскресенську церкву в Батурині, дзвіницю Софіївського Собору, Миколаївський собор в Києві, церкву Пустинно-Микільського монастиря в Києві. На кошти гетьмана в Лаврі було зведено Микільську лікарню та відновлено будинок лаврської ¹

---

1. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 41

2. *Оглоблин О.* [Гетьман Іван Мазепа та його доба](#) [Архівовано 3 квітня 2009 у [Wayback Machine](#)]. — Нью-Йорк, 1960. — 461 с.

3. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мищик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.136

друкарні. Також Мазепа подарував Києво-Печерській Лаврі великий дзвін і дав кошти на побудову мурованої дзвіниці ціна якої складала 73000 тисячі злотих. Також гетьман дарував дорогоцінні речі церквам, зокрема Пересопницьке Євангеліє, на якому нині складає присягу Президент України. Іван Мазепа- це не лише гетьман, а й щедрий добродій всіх розпочинань в Україні. Розмах меценатства гетьмана вражає, навіть козацька рада в Бендерах не змогла повністю підрахувати всі добродійні справи Мазепи. Але не легше було перерахувати всіх тих начинь, що гетьман подарував церквам та монастирям, адже майже неможливо повністю вирахувати допомогу гетьмана церквам та монастирям, бо суми є надто великими. Гетьмана

Мазепу називають творцем «українського архітектурного бароко». Але оскільки в Україні цей стиль розквітає за часів Мазепи, то його ще називають «мазепинським бароко» або «мазепинським стилем». Мазепа хотів відбудувати старі та побудувати нові церкви та монастирі, адже коли він прийшов до влади, то більшість церков була в занедбаному стані. Під керівництвом гетьмана відбувалися будівельні роботи в Києві, який під час гетьманування Івана Мазепи став символічним «другим Єрусалимом»- тобто Київ був за часів Мазепи духовною столицею України. І цю ідею гетьману вдалося реалізувати. Мазепа вкладає в розвиток церков величезні кошти, суми яких перевищували вкладення його попередників. Взагалі, діяльність гетьмана припадає на сам пік розквіту бароко. Бароко- це період чудових концепцій, складних та цікавих ідей. В цей період творилися вищі мистецькі форми. Розкішні та пишні форми бароко відображають в собі чудовий настрій. Масштаби величного і пишного будівництва у Києві в добу гетьмана Мазепи порівнюють лише з одним періодом в історії української столиці – часами великих київських князів. Гетьман Іван Мазепа намагався побудувати незалежну державу. Держава потребувала відповідне обличчя столиці. Саме тоді Київ окрасили дивовижні шати українського бароко ⁴.

---

4. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мишик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007

«В добу Мазепи відроджується Київ як духовний центр України. Його значення і вплив поширюється далеко на схід і південь, в країнах Східної Європи і Православного Сходу», - пише О. Оглобин в своїй книзі «Іван Мазепа та його доба».

Також варто зазначити, що якби не було хороших взаємовідносин між гетьманом та церквою, то таких результатів важко б було добитися. Мазепа повністю зберігає за собою вплив на зміщення церковних посад та надання церковних бенефіцій та підтримує реформи, які тільки йдуть на користь церкви. Свого часу гетьман Мазепа надає маєтки монастирям, створює для цього відповідні універсали. Також наділяє монастирі млинами, промислами,

слободами...⁷

Активна розбудова та реставрація церков Києво-Печерської Лаври припадає на другу половину 1690-х років. Мазепа за своє правління приклав максимум зусиль для того, щоб відродити славу та могутність Києво-Печерської Лаври. Іван Мазепа вважається одним з найбільших меценатів в історії Києво-Печерської лаври. Не обходив Мазепа й Києво-Печерську Лавру, адже козацтво брало її під свій захист. Після закінчення відбудови Успенського собору Києво-Печерської лаври в 1729-му році було розпочато розмальовування стін в середині церкви. Стіни церкви розмальовувала Лаврська малярська майстерня. Також там була галерея портретів меценатів собору- це Київські князі, архімандрити Лаврського монастиря, гетьмани Хмельницький та Мазепа. Завдяки численним універсалам, гетьмани підтверджували давні та закріплювали нові земельні володіння Печерського монастиря та брали їх під охорону. Особливо щедрим на універсали для Лаври був гетьман Іван Мазепа⁸.

---

7. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 135

8. *Оглоблин О.* *Гетьман Іван Мазепа та його доба* [Архівовано 3 квітня 2009 у [Wayback Machine](#)]. — Нью-Йорк, 1960. — 461 с. с. 149-150

Про це свідчить низка його універсалів. Наприклад, в 1699-му році Лаврі було надано землі у Іванківцях, а в 1706-му в Радичівській вотчині (де була суперечка між гетьманом та козаками) та в селах Рубежівка та слобідка Михайлівська. Також Мазепа підтвердив право володіння Лаври на млини та винокурні, які давали монастирю хороший прибуток. Багато територій Лавра отримала за дарчими записами. Такі дарчі, які були затверджені гетьманом, набували законної сили. Одним з таких дарчих Лавра отримала в 1690-му році від військового товариша Якова Головченка частину млина на Масаліївці, а також хутір з ґрунтами . Універсалом від 20-го серпня 1708-го року було надано Мазепою привілеї щодо Козелецького лаврського

млини. Завдяки йому зріс прибуток Лаври. Щодо Печерського монастиря, то його опікуном продовжували займатися й наступники Мазепи. В 1704-му році монастирю було надано охоронну грамоту від Івана Скоропадського на Троїцький Больницький монастир, а в 1712-му році було підтверджено володіння двома млинами та сіножаттю⁹.

Слід відмітити, що **Києво-Печерська Лавра** була не лише центром православ'я, а й центром добрих справ. Виконуючи потреби свого народу, вона спиралася на військову силу та економічну підтримку запорізького козацтва, яке після виходу на політичну арену взяло Лавру під свою опіку. Києво-Печерська Лавра знаходиться під охороною козацької держави, про що свідчать записи в Універсалах Генеральної військової канцелярії та в декретах Генерального військового суду.

Велика користь для держави була від широкої культурно-просвітницької діяльності Києво-Печерської Лаври. Видання Печерської друкарні мали неабиякий вплив на українську свідомість та патріотизм, а також були засобом боротьби за патріотизм.

---

9. Оглоблин О. [Гетьман Іван Мазепа та його доба](#) [Архівовано 3 квітня 2009 у [Wayback Machine](#)]. — Нью-Йорк, 1960. — 461 с. с. 149-150

У творах 17-18-го століть, надрукованих у друкарні Києво-Печерської Лаври часто зустрічаються портрети гетьманів Івана Самойловича, Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Лаврська друкарня часто друкувала книги на замовлення. Підтвердженням цього є відправлення книг в глухівську резиденцію до гетьмана Кирила Розумовського в 1752-му році, а також надруковані до тисячі букварів та часописів для навчання дітей козаків ім'я лубенського полковника в 1760-му році. Завдяки всебічній підтримці Лаври, вона змогла стати не лише духовним, а й освітньо-культурним центром українського народу. У лаврській друкарні вийшли в світ розкішно оформлені й прикрашені гравюрами Життя святих, Євангелія, акафісти, Псалтирі,

букварі, в тому числі «Патерик Печерський», «Тератургима» Афанасія Кальнофойського, «Требник» Павла й Петра Могили, «Синописис» Інокентія Гізеля. Варто зазначити, що Києво-Печерська лавра була визначним центром і православ'я, і добродіяв. Виконуючи духовні запити свого народу, вона опиралася на військову та економічну силу запорозького козацтва, яке з початку виходу на політичну арену взяло монастир під свій захист. Майнове становище Печерського монастиря опікували й наступники Мазепи. Іван Скоропадський ще в 1704 р. надав Лаврі охоронну грамоту на Троїцький Больницький монастир, а в 1712 р. підтвердив право володіння двома млинами й сіножаттю тощо. Ансамбль Києво-Печерської лаври — це шедевр українського мистецтва, який остаточно сформувався за доби бароко. Він об'єднує унікальні наземні та підземні будівлі та споруди XI-XIX століть у поєднанні з пластичним виразним ландшафтом. Найбільших змін зазнає Києво-Печерська Лавра: реконструюється Успенський собор, будуються мури, будується трапезна, будуються муровані багатобанні церкви. За кошти гетьмана на території лаври було відновлено Троїцьку Надбрамну церкву та Успенський собор, а також було збудовано Церкву Всіх Святих над Економічною брамою лаври ¹⁰.

---

10. Оглоблин О. [Гетьман Іван Мазепа та його доба](#) [Архівовано 3 квітня 2009 у [Wayback Machine](#)]. — Нью-Йорк, 1960. — 461 с. с. 149-150

В самій же програмі будівництва церков Мазепа приділяє значну увагу саме Лаврі та Печерському містечку. Мазепа також збудував Велику Лаврську церкву. До церкви було добудовано два нові приділи, партеровий притвір, колумни, причілки, декоративні пілястри, штукатурка та хвилясті лінії. Вхід до Києво-Печерської Лаври прикрашають великі свята та Економічна брама (над якою збудовано церкву Всіх Святих). За кошти Івана Мазепи було збудовано Церкву Всіх Святих в період з 1696-го по 1698-й роки. Церкву Всіх Святих варто вважати перлиною козацького бароко. Вважається, що вона Церква Всіх Святих має найоригінальніший вид українських будов, який є невідомим в архітектурному стилі для архітектури інших країн та

народів. Сама ж церква має форму грецького рівнораменного хреста з п'ятьма банями. Відомо, що деякі прикраси церкви мають дещо своєрідну форму та цим же засвідчують, що українські майстри мають неабиякий талант до творчості. На фасаді церкви було зображено герб гетьмана, але за відомих нам причин 1709-го року його, нажаль, було знесено, але в наш час герб великого гетьмана було відновлено. Церква Всіх Святих найбільш яскраво виражає характерні риси, які були властиві українським храмам в 17-му- 18-му столітті. Сам же храм має багате декоративне оздоблення, де є геометричні елементи. Церква Всіх Святих завжди чітко пов'язувалася в свідомості українців з ім'ям гетьмана. Церква Всіх Святих в імперських путівниках називалася «Мазепиною церквою». Ліплення, оформлення та оздоблення церкви роблять її кращою пам'яткою архітектури доби бароко. А ніші в'їзду та виїзду Економічної брами церкви Всіх Святих прикрашали герби гетьмана Мазепи. Сама ж Церква Всіх Святих поєднала в собі чудову архітектуру українського бароко в період 17-18-го ст. А на північному фасаді храму можна помітити родовий герб родини Гетьмана Івана Мазепи, який засвідчує, що гетьман має відношення до побудови церкви ¹¹.

---

11. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл 35с.

Вважається, що Церква Всіх Святих була одночасно побудована з Економічною брамою, а отже, ймовірніше всього, архітектором міг бути Дмитро Аксамитов, який проектував побудову Економічної брами та фортечного муру, який примикає до храму. Нажаль, первісні розписи Церкви Всіх Святих зберегти не вдалося, адже в ХХ-му столітті тут було здійснено нові розписи в стилі українського модерну. Стосовно Печерського містечка, то за правління Мазепи містечко просто потопало в зелені. Тут зелені сади відігравали значну роль у благоустрої та зовнішньому вигляді Печерського містечка. Чудові природні умови та мальовничий вид містечка робили його найкращим у всій Гетьманщині. Свого часу І. Лук'янов писав, що: «Около

монастыря слобода зело велика и садов многое множество; торг у них около монастыря своего». З кінця XVII ст. дерев'яні храми та дзвіниці містечка поступово замінюються мурованими. Також за кошти гетьмана було збудовано Кам'яний мур в період з 1696-го по 1701-й рік. Цей мур привертає найбільшу увагу. Самі ж мури мали довжину більше одного кілометра, товщина стіни 3 метри, а висота стіни 7 метрів, а товщина біля фундаменту сягала трьох метрів, але зверху мур був не широким приблизно 1-1,5 метра. На мурах було створено бійниці для ведення рушничного бою, було ще створено вежі для гармат. А на висоті близько трьох метрів було створено галерею для стрільців. Також мури мали три основні брами, а саме Святі врата з Троїцькою Надбрамною церквою, Економічну браму з Церквою Всіх Святих та Південну браму. Вважається, що будівництво мурів розпочалося з Троїцької церкви. Самі ж мури мали довжину більше одного кілометра, товщина стіни 3 метри, а висота стіни 7 метрів, а товщина біля фундаменту трьох метрів, але зверху мур був не широким приблизно 1-1,5 метра. На мурах було створено бійниці для ведення рушничного бою, було ще створено вежі для гармат. А на висоті близько трьох метрів було створено галерею для стрільців ¹⁵. Спочатку ці мури

---

15. Уманцев Ф. Гетман Мазепа: историческая монография. С.-Петербург: Тип. М. Меркушева, 1897. С.22.

були переважно дерев'яно-земляні, але на думку гетьмана такі мури не були надійними, тож Мазепа в 1695-му році ініціював зведення цегляних оборонних стін для захисту монастирського подвір'я. До цього рішення побудувати цегляні мури привели часті набіги татар та розорення Фастова. Цікаво, що під мурами на глибині 7 метрів є підземні ходи висотою 2 метри та шириною до 1,2 метри та побудовані з цегли. Ціна ж побудови таких мурів складала річний бюджет гетьманщини, а саме один мільйон золотих. Варто зазначити, що примірне уявлення про фортифікаційну установку мурів довкола Лаври може передати одна з рідкісних книг Й. Г. Корба «Diarium». Крім того, після завершення кам'яного

будування монастирського муру за рахунок побудованих на ньому башт та церков кількість архітектурних домінант збільшилась на сім. Такими домінантами стали чотири церкви (Всіхсвятська, св. Іоанна Кушника, св. Онуфрія та церква над Північними (Печерними) воротами) і дві башти, що згодом отримали назви Малярна та Годинникова, а також башта на південній дільниці стіни, що не збереглася до нашого часу. Стосовно Онуфріївської вежі, то вона була збудована в період з 1698 по 1701-й роки. Сама ж вежа досить схожа з Церквою Всіх Святих та має три яруси, тож в народі її прийнято називати церква-вежа. Онуфріївська вежа була присвячена Мазепі «великому великого угодника Божия пр. Онуфрия любителю». Вежа декорована пілястрами і лопатками, вікна оформлені сандриками. Покрівля оздоблена чотирмабарочними фронтонами, увінчана граціозним мініатюрним двох'ярусним куполом із флюгером у вигляді прапора. На другий ярус можна було потрапити з фортечних мурів, а після перебудови вхід було влаштовано з першого ярусу. Також варто вважати церквою-вежею в ім'я Івана Кушника, яку було збудовано для того, щоб догодити гетьману. Відомо, що всі церковні приміщення, які було вмонтовано в нові мури, які фінансувалися Мазепою ¹⁶.

---

16. Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р 135-136 с.

На ці ж кошти було побудовано годинникову або ще Дзигарську вежу. На цій вежі було встановлено годинник, який було зроблено одним з служителів Києво-Печерської Лаври Петром Чернявським. Загалом, з ім'ям Гетьмана в Лаврі пов'язано досить таки не мало кам'яних споруд.

Малярська вже була як вартова вежа, а на другому поверсі вежі знаходилася школа живопису. Висота вежі склала 8 метрів, дах має куполоподібну форму та має флюгер. Троїцька церква була побудована в період з 1106-го по 1108-й роки. Реставрація церкви припала на 1698-й рік. Відповідно, що церква була реставрована вже за правління Мазепи, тож реставрація відбувалася за кошти гетьмана. Під час реставрації церква змінила внутрішнє оформлення та

оздоблення. Церкву було реконструйовано наприкінці 17-го століття за кошти гетьмана. Під час реконструкції церкви було встановлено укорочений купол, змінено внутрішній та зовнішній вид будівлі церкви, на стінах з'явився новий розпис. За увесь вік існування церква не зазнала руйнації та зберегла первісний вигляд.

В цей же час з'являються на стінах церкви зображення на різні релігійні теми, але варто відмітити, що в цій церкві присутнє зображення самого гетьмана Івана Мазепи. Гравер І. Мигура показує в своїй панегіриці Троїцьку церкву саме серед тих церков, які були побудовані та відреставровані за кошти Мазепи. Кам'яний притвір, за визначенням реставраторів, побудований в 1698-1699-му роках на кошти гетьмана. Цікавим в притворі є те, що там є композиція «Похід праведників у рай за Іоаном Предтечею». На цій же композиції зображений Петро I, а два воїни з обох боків досить схожі на гетьмана Мазепу. Вважається, що ці воїни досить схожі з гравюрою Івана Мигури та літописом Самійла Величка. І тут можна дещо прояснити, що можливо так художник передав надійну охорону царя під крилами гетьмана. Друга ж картина нагадує «Перший Вселенський собор», де праворуч зображено українську старшину в центрі якої стоїть гетьман Іван Мазепа ¹⁷.

---

17. Уманцев Ф. Гетман Мазепа: историческая монография. С.-Петербург: Тип. М. Меркушева, 1897. С.22.

Вважають, що в обличчі Мазепи тут поєднано три його обличчя з трьох різних джерел- літопис Самійла Величка, гравюри Захарія Самойловича та гравюри невідомого автора. Також на картині розташовані й племінники Мазепи, зокрема Андрій Войнаровський. Але цікавить питання: як зберігся можливий портрет гетьмана в церкві? Тут варто зазначити, що західна стіна Троїцької Надбрамної церкви погано освітлена, а зображення гетьмана розташовано високо вгорі, тож за поганого освітлення важко розгледіти можливе обличчя гетьмана.

Повна реставрація церкви та вбрання церкви в стиль бароко, який присутній в церкві до наших днів були зроблені за кошти гетьмана. Після реставрації

церква отримала широкий фронтон посередині, високу барокову баню, а також дві менші бані по боках. До реставрації ж церква була подібна до церкви над «Золотою Брамою» в Києві. Загалом. Троїцька Надбрамна церква, на сьогодні, є унікальною пам'яткою, де й досі зберігається монументальний живопис 18-го ст., а також тут зберігається й різьблений багатоярусний іконостас. Троїцька Надбрамна церква є однією з небагатьох храмів в Україні, які дійшли до наших часів маючи в собі розписи в стилі українського бароко. Отже, за правління Івана Мазепи Троїцька Надбрамна церква після реставрації стає трибанною та має пишне декоративне оздоблення. Також на утримання шпиталю при Києво-Печерській Лаврі гетьман дарує Лаврі села Остроч і Ядліжку в Переяславському полку. Своєрідність собору полягає в тому, що при побудові було використано об'ємно-просторова композиція давньоруського храму. А в 1701-му році тут було добудовано один поверх друкарні. Можливо, ці об'єкти не фінансував Мазепа, але в їх будівництві було задіяно максимум архітекторів ¹⁸.

---

18. Уанцев Ф. Гетман Мазепа: историческая монография. С.-Петербург: Тип. М. Меркушева, 1897. С.22.

Загалом Троїцький собор- це монументальний тринановий семибанний храм, який має вишуканий декор. Барокові форми храму було повернено в 1970-80-х роках після реставрації. Церква знаходиться на другому поверсі над брамою. Її будова подібна до Благовіщенської церкви Золотих Воріт. Сама споруда є невеликою, майже квадратною (11,5x11,0 м). Чотири масивні стовпи розділяють інтер'єр церкви на три нефи, кожен з яких має апсиди сферичної форми зі східного боку, на стіни і стовпи спирається склепіння і барабан. Вузькі вікна створюють загальний візуальний ефект руху вгору, відчуття піднесеної легкості.

Первинний аскетичний (мінімалістичний) вигляд було замінено бароковою «грайливістю». Інтер'єр церкви має ще одну незвичайну для православних храмів річ - вздовж західної та південної стін, а також у притворі розміщені порізблені крісла. Причина їх появи в тому, що після барокової реконструкції церква була передана до відання Миколаївського лікарняного монастиря, і тут службу слухали літні ченці та старі самітні козаки, що доживали свій вік при монастирі, а от простих прочан сюди не пускали. Більш за все, це і сприяло збереженості інтер'єру. Тепер службу тут правлять лише на Свято Святої Трійці.

Стосовно ж Успенського Собору, то він також перейшов в стиль бароко завдяки Мазепі. Перебудова собору відбувалася в період з середини 17-го століття по 18 століття включно. За цей час в храмі з'явилися додаткові позолочені бані їх було сім, а сам храм поступово переходив в бароковий стиль. Тогочасні графери свідчать, що при реставрації собор придбав собі розкішні фронтони, які були розташовані перед входом та над ним, ці фронтони були добудовані з західного чола ¹⁹.

---

19. Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р

20. Умнцев Ф.Гетман Мазепа: историческая монография. С.-Петербург: Тип. М. Меркушева, 1897. С.22.

Такого ж стилю було зроблено й бокові фронтони та сім бань. Але, нажаль, пам'ятка не дійшла до наших днів- її в листопаді 1941-го року замінували та підірвали німці , і після вибуху залишилася тільки частина однієї стіни і один боковий купол. В післявоєнні роки пам'ятник був досліджений, а залишки реконструйовані. На сьогодні, вдалося відновити храм майже з повною ідентичністю до попередника. Проте варто зазначити, що в цілому вся Києво-Печерська Лавра перейшла в стиль бароко саме за часів гетьманування та меценатства Івана Мазепи. Також в побудові церков на території Києво-Печерської Лаври брали участь і його соратники Павло Грецик та Костянтин Мокієвський²⁰. Вважається, що Мазепа тут не торкнувся дзвіниці, але ідея

побудови дзвіниці належала гетьману, а перші збори на будівництво відбулися ще за його життя. Вважається, що гетьман зробив вклад в будівництво дзвіниці в сумі 4000 тисячі рублів. Архімандрит Києво-Печерської Лаври Йоаникій Сенютович зазначив, що «за свідельство братии того сведомых, известно, что прошлого 1707-го году присланы от изменника Мазепы деньги четыре тысячи рублей на строение колокольни». Ззначається, що з чотирьох тисяч дві тисячі було виділено на камінь, цеглу та ізвість. Але у зв'язку з не зовсім відомими нам причинами будівництво було припинене. Також гетьман Мазепа став меценатом й для Вознесенського Печерського монастиря, зокрема, там знаходився дзвін, який було створено за кошти Мазепи. Говорять, що цей дзвін Мазепа створив в пам'ять про своїх батьків. На дзвін гетьман виділив 73 тисячі золотих ²¹. Загалом, на сьогодні відомо небагато дзвонів, які були виготовлені за кошти

---

21. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл 136-137 с.

гетьмана, і в Україні на сьогодні зберігся лише один дзвін виконаний за кошти Мазепи- це батьківський дзвін. В головну соборну церкву- Успіння Богородиці гетьман вклав 20500 дукатів. Було позолочено сім грушо-подібних бань, завдяки яким собор має божественну величність сьогодні. Також Мазепа подарував собору чимало дорогоцінних дарів, зокрема великий срібний підсвічник ціною понад 2000 імперіалів, Євангеліє в золотій оправі та золоту чашу ціна яких складає 2400 дукатів, а також гетьман подарував собору золоту митру ціною в 3000 тисячі дукатів. Також Іван Мазепа профінансував оздоблення вівтаря срібними дорогоцінними бляхами над похованням Феодосія Печерського. Гетьман ще

фінансував й інтер'єр храму в середині, а саме в середині храм прикрашають дорогі срібні лампади ціною в 863 талери. До речі, вважається, що Соборна церква Успіння Богородиці є однією з трьох найцінніших пам'яток Києва XI-го століття. Після закінчення відбудови Успенського собору Києво-Печерської лаври в 1729-му році було розпочато розмальовування стін в середині церкви. Стіни церкви розмальовувала Лаврська малярська майстерня. Також там була галерея портретів меценатів собору- це Київські князі, архімандрити Лаврського монастиря, гетьмани Хмельницький та Мазепа. Власним коштом гетьман профінансував багатоярусний іконостас Свято-Успенського собору Києво-Печерської Лаври. Висота собору в центральній частині досягала 43 метрів. Стосовно Вознесенської церкви, то в 1683-му році Іван Мазепа подарував церкві дзвін вагою в понад 30 пудів «по тщению своему и по родителю в поминовение». Вірогідно, що дзвін потрапив на одну з башт, які знаходяться біля мурів ²⁴.

---

22. Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р 135с.

А пізніше дзвін було перенесено до Головної дзвіниці Києво-Печерської Лаври. Участь в будівництві Вознесенської церкви брала й Марія Магдалина. Вона згадується як ігуменя Вознесенського монастиря ще в 1683-му році, тобто ще до правління Мазепи. Вважається, що завдяки її клопотанню Вознесенська обитель отримала царську грамоту. Також Мазепа отримав «Оливковий лист» на володіння Ольшанки-Шавулиної. Варто зазначити, що завдяки Івану Мазепі та його меценатським ділам Вознесенський монастир переживає пік свого розквіту. Також варто зазначити, що Мазепа закріпив за монастирем кілька сіл, зокрема Бугаївну та Берків. Слід зазначити, що завдяки меценатству гетьмана Мазепи та значній

фінансовій підтримці з боку заможної козацької старшини в період, що розглядається, Вознесенський монастир досяг свого найвищого розвитку. Також за кошти гетьмана та його матері на цьому ж місці, де була дерев'яна Вознесенська церква було збудовано новий величний храм з каменю, тобто було збудовано нову Вознесенську церкву. Сама ж церква розташована в центрі монастирської площі та є п'ятикупольною.

Також відомо, що деякі речі гетьмана Мазепи та його матері були внеском до Києво-Печерської Лаври. Зокрема з їх іменами пов'язують такі речі як єпітрахель (1690), палиця «Вручення ікони» (1689), фелони «Успіння Богородиці» та плащаниця «Христос, Богоматір, Іоанн Богослов» (1689). Речі, які було перераховано вирізняються стилістичною спорідненістю, високим художнім рівнем виконання. Вважається, що на палиці, яку подарували храму Іван Мазепа та Марія Магдалина є їх портрети. А саму ж палицю було зроблено з нагоди освячення Рудницької ікони Богоматері, якою опікувався сам гетьман ²⁵.

Але варто зазначити, що не мало зусиль до будівництва церков доклала й Марія Магдалини (мати гетьмана). Зокрема, нею було докладено немало

---

25. Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р. 127-128 с.

зусиль для розбудови Печерського жіночого монастиря. Тут же було збудовано в період з 1701-го по 1705-й роки Вознесенську церкву. Марія Магдалина сама дбала про кошти для монастиря та для будівництва церкви. Прикладом цього є те, що свого часу Марія Магдалина продала стародубському полковому Гордію Насикевичу двір з садом, що неподалік церкви Святого Симеона за 1000 золотих. За вказівкою Петра I-го обитель було зруйновано та перенесено до іншого місця в 1707-му році. Відповідно, що зруйнування Печерського монастиря відзначилося хвилюванням та хворобливістю Марії Магдалини, адже їй за різними даними було 86-90 років, а Івану Мазепі -68. З 1686 року Марія стала ігуменею Вознесенського

монастиря, що в Києво-Печерській лаврі. Саме монастирю належав ліс зі срібною копальнею "Срібний кол". Також варто зазначити, що Київський дівочий монастир відзначився тим, що в ньому до сих пір збереглися декілька плащаниць того часу, які вишиті шовком, сріблом та золотом. Ці плащаниці збереглися завдяки тому, що ченці перенесли їх до Флоровського монастиря. Навпроти Києво-Печерського монастиря розташовувався **жіночий Вознесенський монастир**, в якому, як повідомляв А. Кальнофойський «багато князівен, воєводжанок, шляхтянок та інших різного стану та кондиції святоблिवих законниць жило замкнено». Більш точно назвав кількість монашок, які мешкали в монастирі, відзначаючи, що тут «мешкає багато черниць, числом до сотні». У розглядуваний період ігуменею монастиря була Марія Магдалина Мазепина, уроджена Мокієвська. Вперше вона згадується як ігуменя Вознесенського монастиря 1683 р., тобто до обрання її сина — Івана Мазепи — гетьманом. Ймовірно, завдяки її клопотанню Вознесенська обитель отримала царську грамоту від 29 січня, в якій зазначено: «київському воєводі князю П. С. Прозоровському доручалося побудувати теплу церкву та відремонтувати колодязь за рахунок міських доходів»²⁶.

---

26. Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р. 127-128 с.

У грудні 1687 р. Марія Магдалина відвідала Москву, на її честь було влаштовано урочистий прийом. Наслідком цієї поїздки було позитивне вирішення деяких фінансових питань, у тому числі затверджено права на різні маєтності. Це покращило фінансовий стан монастиря та сприяло активізації в ньому ремонтно-будівельних робіт. Дослідники доводять, що київський полковник Костянтин Мокієвський подарував Вознесенській обителі діаманти. Не виключено, що через рік після смерті матері гетьмана ігуменею монастиря стала або дружина, або сестра К. Мокієвського — теж Марія Магдалина, яка керувала монастирем після його переведення на Поділ і об'єднання з монастирем Флора та Лавра у зв'язку з будівництвом нової

земляної бастионної фортеці згідно з указом Петра I. Про це повідомляє напис на «Євангелії» 1722 р.: «Сие Евангелие справил раб Божий иерей Феофилакт, постриженец обители Свенской и надал в Киево-Флоровский монастыр девичий по преставившейся старици инокине Евгении за владением ея Милости Госпожи Игуменіи Маріи Магдалины Макиевской» (1727 р. [23]). Померла ця ігумена до 1737 року. По її смерті до 1739 р. ігуменею монастиря була її донька - монахиня Памфілія. Інший монастирський храм - Покрови Богородиці - майже в той самий час також перебудовується на кам'яний. Це була витягнута по осі східзахід одноповерхова споруда. Над її вівтарною апсидою височів один купол з маленькою банькою та хрестом. За композиційним рішенням храм нагадував Микільськолікарняну церкву Києво-Печерської Лаври ²⁷.

27.Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й р 127-128с.

Величезні зусилля та кошти гетьмана І. С. Мазепи та його матері, які вони приклали для розбудови і оздоблення двох нових кам'яних храмів та благоустрою монастиря, виявилися марними. Це, ймовірно, прискорило кончину Марії Магдалини, яка померла наприкінці 1707 р. Відомо, що з жовтня до 27 листопада 1707 р. Іван Мазепа перебував у Києві не лише у справах, пов'язаних з будівництвом фортеці: він, вочевидь, прощався з матір'ю. Про це свідчить його лист від 2 листопада московському канцлеру Федору Головкіну, в якому йдеться: «госпожа matka моя вельми болезнует и до кончини життя своего приближается». Переселення чернець відбулося до 1711 року. Вірогідно, у Лаврі була похована 1707 р. мати гетьмана І. С.

Мазепи, яка померла у Києво-Печерському Вознесенському монастирі. Поховати ігуменю на території жіночої обителі, як вважають деякі дослідники, не могли, оскільки обитель в той час готувалася до переселення на інше місце. Збереглися деякі предмети того часу, виконані майстринями Вознесенського монастиря: гаптований церковний одяг та інші культові предмети з дорогих тканин, прикрашені вишуканими візерунками, оздоблені перлами та самоцвітами. В розробці малюнків для гаптування (прорисів) брали участь іконописці Києво-Печерської Лаври.

У цій майстерні на замовлення гетьмана та козацької старшини виконувалися найвідповідальніші та найдорожчі роботи для церков і монастирів України, передовсім для Лаври. Деякі речі — внески до Лаври, що є цінними пам'ятками українського образотворчого гаптування, — пов'язані з іменами гетьмана І. С. Мазепи, Марії Магдалини Мазепиної та їх родичів ²⁷.

Стосовно Церкви Різдва Пресвятої Богородиці, то вона була побудована в 1696-му році там, де була побудована дерев'яна церква.

27.Сергій Павленко «Іван Мазепа як будівничий української культури» С. 136 Київ вид.дім «КМ Академія» 2005-й 137-138 с.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці була побудована за кошти білоцерківського полковника та родича гетьмана Івана Мазепи Костянтина Мокієвського.

Стосовно Трапезної церкви Покрови Богородиці Микільського монастиря, то його було збудовано в період з 1695-го по 1696-й роки за кошти гетьмана Мазепи. Архітектором церкви був Йосип Старцев. Саму ж церкву було зведено в стилі бароко. Церква є трикаменною та має три поверхи.

Будівництво **Миколаївського собору** припадає на 1690-1698-й роки. Собор побудований за проектом архітектора Й. Д. Старцева, та фінансувався також з гетьманської скарбниці. Відомо, що гетьман Іван Мазепа витратив на

побудову собору понад 100 тисяч золотих. При зведенні споруди було застосовано тип давньоруського хрестово-купольного шестистовпного храму, який має широку середню наву. Крім цього, собор має три вівтарні аспиди та розвинений трансепт. При будівництві собору було застосовано нові архітектурні прийоми: а саме - збудовано дві башти над західним фасадом, широкий трансепт підкреслено великими виступами на південному та північному фасадах, на яких було виведено фронти. Із західного боку було прибудовано низький притвор. Собор став п'ятибанним, а іконостас семиярусним з різьбленням та позолотою ³⁰. Історик Зінаїда Шамуріна так описує іконостас: «Иконостас- огромная ажурная стена, вся сотканая из тончайших узоров - листьев, цветов, виноградных гроздей, словно кто-то развесил между алтарем и церковью громадный кусок дорогого золотого кружева. Такие же иконостасы в боковых приделах и на хорах. Свет в соборе падает только сверху, из купола, придавая еще большую красоту золотому кружеву иконостаса и киотов, таинственную и мерцающую» ³¹.

---

28. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл 34с.

Також вважається, що після завершення будівництва храму, гетьман Іван Мазепа та його мати Марія-Магдалина подарували собору дорогу гаптовану плену «Покрова Богородиці» (1692-й рік).

Також в ризниці на згадку про подію зберігається портрет гетьмана, а також зберігаються й інші речі гетьмана, які були вкладені в собор. Також в цей період було побудовано й монастирську трапезну.

Варто зазначити, що гетьман створює універсали для Києво-Печерської Лаври. Універсалом від 27-го квітня 1690-го року Мазепа надає лаврі у володіння село Масалаївка та млин. Універсал від 27-го жовтня 1691-го року говорить про заборону охотницьким козакам завдавати збитків лаврському

хутору, а також млину в селі Масалаївка Сосницької сотні Чернігівського полку. Універсалом від 12-го грудня 1691-го року гетьман забороняє жителям Сосниці займати землі поблизу лаврської греблі. Універсалом від 11-го травня 1692-го року гетьман надав дозвіл про поселення 11-ти осіб на лаврській греблі.

Універсалом від 8-го березня 1699-го року Мазепа надає дозвіл на володіння грунтами в селі Іванків Понорицький Чернігівського полку. Універсалом від 8-го травня 1702-го року гетьман Іван Мазепа забороняє рубати ліс козакам поблизу села Радичів Чернігівського полку. Універсалом від 10-го червня 1703-го року гетьман надає оборонну власність в м. Ніжин. Універсалом від 12-го березня 1704-го року Мазепа забороняє козакам ловити рибу в селі Радичів Чернігівського полку. Універсалом від 15-го листопада 1707-го року Мазепа дає дозвіл на будівництво греблі та млина на річці Убедь неподалік містечка Сосниця Чернігівського полку. Також були ще царські грамоти на універсали Мазепи, які надавали у володіння Києво-Печерській Лаврі села Радичів та Іванків Чернігівського полку.

Хоча за «Коломацькими статтями» було заборонено надавати монастирям у власність нові маєтки.

Отже, Іван Мазепа бере значну участь не лише в будівництві церков, а й в їх оздобленні. Історичні дані свідчать, що свого часу Мазепа вділив на позолочення бані Печерської церкви 20500 дукатів. Також Мазепа пожертвував 73000 тисячі злотих на дзвін для дзвіниці Печерського монастиря. А також було дуже багато пожертвовано коштів на коштовні оправи для Євангеліє та інших богослужбових праць, срібний підсвічник, хрести та на інше церковне начиння. В загальному, за підрахунками козацької старшини гетьман Мазепа за час свого гетьманування виділив на

меценатську діяльність щонайменше 1110900 дукатів, 9243000 золотих та 186 тисяч імперіалів. Це як і на той, так на сьогоднішній день величезні кошти. Понад мільйон злотих було виділено лише на будови та оздоблення Києво-Печерської Лаври. Івана Мазепу згадують також і в образотворчому мистецтві, а саме в церковних іконах. Найбільш відомі такі ікони: 1. Ікона з зображенням Петра I-го, Катерини Олексіївни і Івана Мазепи, 2. Портрет Івана Мазепи в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври. За відомостями Щедрика Л. К.- це є один з перших портретів гетьмана. Але до нашого часу дійшла лише автокопія. В 1884-му році, за вказівкою церковного керівництва, стіну, де був портрет Мазепи було заштукатурено. Лишився лише надпис «Іван Степанович Мазепа. Гетьман», який свідчить про те, що там був портрет. Мазепа відреставрував немало пам'яток княжої доби. Гетьман дбав про пробудження інтересу до старовини. Іван Мазепа не тільки реставрував, але й значно розбудовував їх та додавав барокового стилю ³⁴⁶.

---

28. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл

Ми маємо дякувати Гетьману, що він не дав розпастися пам'яткам, а навпаки реставрував та добудовував їх. За приблизними підрахунками, то на подарунки, будівництво та реконструкцію Києво-Печерської Лаври гетьман виділив від 30 до 35 мільйонів золотих (на сьогоднішній день це надзвичайно колосальна сума). Також окремо гетьман виділяє для Лаври 180 тисяч золотих на благодійність та книгодрукування. Отже, гетьман Іван Мазепа віддав належне церквам Києво-Печерської лаври. за своє правління. Він як будував нові, так і лагодив старі церкви. Робив різні дари, починаючи від церковних начинь (дзвіниця 4000 тисячі рублів, 73 тисячі талерів дзвін , 20500 дукатів Соборна церква Успіння Богородиці, великий срібний

підсвічник ціною понад 2000 імперіалів, Євангеліє в золотій оправі та золоту чашу ціна яких складає 2400 дукатів, а також гетьман подарував собору золоту митру ціною в 3000 тисячі дукатів. Також Іван Мазепа профінансував оздоблення вівтаря срібними дорогоцінними бляхами над похованням Феодосія Печерського. Гетьман ще фінансував й інтер'єр храму в середині, а саме в середині храм прикрашають дорогі срібні лампади ціною в 863 талери) - закінчуючи маєтками, земельними ділянками, млинами, ставками...

Нажаль, до нашого часу дійшло дуже мало коштовних дарів, які Мазепа робив для церкви. Бо свого часу багато коштовних дарів гетьмана було розграбовано та знищено радянською владою. Але є й унікальні дари, які збереглися до наших днів, наприклад: 340-а річний «Дзвін Мазепи». Історики вважають, що вся архітектура в стилі бароко тісно пов'язана з ім'ям гетьмана. На мою думку, Київ ніколи не мав стільки діючих церков до сьогодні, які було відроджено, збудовано та добудовано за часів гетьманування Івана Мазепи. А також варто зазначити, що за період гетьманування Мазепі вдалося побудувати та реставрувати чотири церкви в Києво-Печерській Лаврі. Один невідомий монах Печерського монастиря (сучасник гетьмана Мазепи) говорив так: «Не було і не буде подібного до нього...»

---

29. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл

Розділ 2

«Благодійна підтримка Іваном Мазепою монастирів та церков Гетьманщини.»

Період правління гетьмана Івана Мазепи ознаменувався розквітом архітектури та розквітом архітектурного стилю бароко, яке внесло яскраві зміни в архітектуру того часу.

Іван Мазепа побудував відреконструював та добудував не мало монастирів, одним з яких є Свято-Троїцький Собор Кирилівського монастиря. В цьому

соборі Івана Мазепу вважають щедрим покровителем та донатором монастиря, який в період з 1687-го по 1697-й роки виділив значні кошти ігумену Інокентію Монастирському на відбудову монастиря. Варто зазначити, що саме за часів архімандрита Монастирського Кирилівський монастир своїм багатством поступався лише Києво-Печерській лаврі. Зазначається, що в його реставрації брав участь сам Іван Мазепа, а також митрополит В. Ясинський. За час гетьманування Мазепи тут було прикрашено храм новим хвилястим фронтоном та пілястрами, а також ліпленим орнаментом; було ще перебудовано дах та побудовано 5-ть, на той час, типових для України бань. Також гетьман Мазепа своїм універсалом від 26-го червня 1692-го року надав Кирилівському монастирю такі озера: Чучинку, Піщану, Дожиравки, Жировку, Домаху, Подбусне та Затон. Стосовно Військового Микільського собору, то в період з 1690-го по 1696-й роки на кошти Мазепи тут було збудовано велику кам'яну церкву. А сам грандіозний білокамінний храм зводив архітектор Йосип Старцев¹.

---

1. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.127

Гетьман каже: «Підрядився мені москвичин, кам'яної справи майстер Йосип Дмитрієв, поставити у Києві дві кам'яні церкви: одну поблизу монастиря братського святого Богоявлення, а іншу в монастирі пустинному святого Миколая, за що я йому, майстру, за умовою віддав кошти, а саме п'ять тисяч рублів, а також борошна та солонини віддав, а церков ще багато не приведено до своєї довершеності», - так було написано Гетьманом у 1693-му році у листі Івана та Петра. Гетьман сюди вклав значні гроші, а саме 100 тисяч золотих. Місцем для зведення собору стали колишні монастирські виноградники, а вже через шість років тут було збудовано дуже красивий храм. Сама ж будова нагадувала пишну фортецю, яка була пишно оздоблена

ліпленням та живописом. Варто зазначити, що монастир був головною спорудою жіночого монастиря, який було розташовано на Печерську на правому березі Дніпра над урочищем «Аскольдова могила». Також монастирські споруди, які спочатку були дерев'яними, то протягом кінця 17-го початку 18-го століть їх було замінено на муровані споруди. За часів правління Мазепи тут було збудовано собор та трапезну. Також варто відзначити, що собор було названо «Великим Миколою» для того, щоб відрізнити його від поруч збудованого «Малого Миколи».

Щож до характеристики побудови храму, то цей собор є прикладом репрезентованого собору державного значення, а саме: він був шестистовпний, триапсидний, мав виділений трансепт, хрестовокупольним був, також він мав два вежоподібні резаліти розташовані на західному фасаді, був п'ятибанним, а також він був тринавовим. Щодо основного архітектурного мотиву в організації фасадів, то тут варто вважати тричетвертні колони великого коринфського ордера на п'єдисталах ².

---

2. <https://vechimiy.kyiv.ua/news/77503/>

Однією з прикрас собору стали білі потиньковані стіни, які були порізні вікнами у два яруси, які були оброблені налітчиками з пишного декорованими сандриками. А головною окрасою собору був семиарусний іконостас, який було створено в 1696-му році. Стосовно розписів в інтер'єрі, то їх не було.

Стосовно ж барокового стилю в архітектурі храму, то бароковий стиль тут проявляється в яскраво випнутому фронтоні церковних сіней.

Варто зазначити, що на час будівництва святині припадає розквіт України в усіх її галузях.

За 6-ть років будівництва собору Йосипу Старцеву вдалося побудувати

унікальгний за своєю величчю та красою собор, який відразу став окрасою та однією з головних візитівок Києва. Істориками досліджено, що корективи в побудові монастиря вносив особисто Мазепа, адже цей храм значно відрізняється від інших храмів, які були збудовані Йосипом Старцевим в інших містах. Саме тому Микільський Собор є першим храмом, який побудовано в новому стилі, який не був характерним для сучасної на той час храмової архітектури Києва.

Також варто зазначити, що собор мав надпис про його заснування, а саме: «на винограді Миколаївському та на мощах святого Мартирія та Іларіона Печерських в році 1690-му».

Також варто зазначити, що гетьман надав Кирилівському монастирю універсал за яким монастирю належить 7 озер (дата укладання універсалу, на жаль, не вказана). Можливо були й інші універсали, адже цей монастир є другим монастирем в Україні за багатством. Варто зазначити, що гетьман Мазепа виділив на відновлення церкви Св. Кирила цього ж монастиря понад 10 тисяч золотих. Також довкола храму було зведено 4-и граничастих куполи та має різьблений іконостас, який було виконано з липи ³.

---

3. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

Стосовно Богоявленського собору, то свого свого розквіту він досяг саме завдяки Мазепі. В листі від 21-го травня 1693-го року було висловлено прохання Івана Мазепи царевичам Івану та Петру І-му про відрядження відомого московського архітектора Йосипа Старцева до Києва (але за іншою інформацією архітектором собору також вважають випускника Києво-Могилянського колегіуму, архітектора Івана Зарудного). Варто зазначити, що в панегірику І. Мигури зображено шість соборів які збудував гетьман Мазепа, і другим з лівої сторони зображений Богоявленський собор. Стосовно ж завершення будівництва собору, то воно було завершено в 1693-му році. Собор був п'ятикупольним та започаткував інтенсивне будівництво

та формування архітектурного ансамблю монастиря. Богоявленський собор був, на той час, однією з найбільших будівель в Києві. Сам собор мав видовжену та ледь помітну хрестоподібну форму, а також поділявся на три апсиди. Сама ж організація собору нагадувала давньоруський тринефний хрестово-купольний храм, який мав шість опорних стовпів. На чотири стовпи спирався центральний купол. А на західному фасаді яскраво вираженими були два виступи. Наріжні пілястри підкреслювали та поживавлювали могутній об'єм собору. На стінах був антаблемент з розвиненим у висоту карнизом. На фризі було створено зображення янголят. А фризи на західному фасаді були прикрашеними прикрасами, які мали вигляд полив'яних керамічних розеток. А маленькі та вузькі вікна, які було оздоблено фронтонами були високо підняті над землею. Оздоблення фронтів є суворою монументальністю оздоблення. Також у розкішних барокових шатах фронтона було розташовано різнобарвний живопис. Стосовно ж інтерв'єру собору, то його створювали український художник І. Квятковський та італійський майстер Дж. Б. Скотті. Також в храмі знаходилася чудотворна ікона Божої Матері 17-го століття ⁴.

---

4. Логвин Г. Н. Иван Зарудный – видатний український митець// Зб.наук.правць Держ.наук.-дослід. Ін-ту теорії та історії архітектури і містобудування.-К., 1998.- Вип. 3

Також над царськими вратами іконостаса висів кипарисовий хрест, яким Константинопольський патріарх Феофан затвердив ставропігію Кихівського братства.

А також у ризниці храму зберігався восьмикінцевий срібний хрест гетьмана Петра Сагайдачного. Також ще однією реліквією був напрестольний хрест розп'яття, який був подарований храму Петром Могилою. Також варто відзначити, що до 1709-го року до композиції фронтона входив також сімейний герб Івана Мазепи. Варто зазначити, що на побудову цього храму Мазепа витратив понад 100 тисяч золотих.

Софія Київська, гетьман Мазепа не обійшов її. В період з 1690-го по 1707-й

рік митрополит Варлаам Ясинський капітально відремонтував собор завдяки допомозі від Мазепи, а саме було позолочено купол, верхи старих веж було перебудовано в новому стилі, було збудовано нову дзвіницю, було встановлено Дзвін Мазепи, в галереях було надбудовано поверхи, а також було встановлено 4-и нові куполи. Також було добудовано кілька широких нав в результаті чого храм став 9-ти навним. Також було наново побудовано стіни. Варто зазначити, що нові частини храму були досить ідеально виведені в оригінальному стилі козацького бароко^{6:5}. Самуж будову храму було збільшено в плані розміру та архітектури за часів гетьманування Івана Мазепи. Варто зазначити, що до реставрації собор мав занедбаний стан. А от основні роботи по реставрації собору було завершено в 1690-х роках. Але в 1697-му році в храмі трапилася пожежа, і як писав В. Ясинський московському царю, що в храмі згоріло все і метрополичі келії, і хранилища, і грамоти, і книги ⁵.

---

5. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.133

6. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 37-38

Але завдяки гетьману собор було відреставровано. З північного та південного боків було прибудовано 4-и вівтарі Страсний, Богоявленський, Воскресенський та Богословський вівтарі. Також було зведено 4-и нові куполи. Також верхи двох веж мали форму купола, а в самих вежах було зведено вівтарі Преображення Господнього та Вознесіння Господнього. Варто зазначити, що довкола храму, в період з 1699-го по 1707-й роки було зведено мури, які мали два виходи та були прикрашеними гарними дзвіницями. Також на головному вході було розташовано Тріумфальну дзвіницю, де й було встановлено славнозвісний дзвін «Мазепа». Також варто зазначити, що на шпилі триярусної південної вежі було розміщено

позолочену крилату постать покровителя Китева архістратиґа Михаїла. Щодо вкладання грошей в собор, то Бендерська комісія підрахувала, що гетьман виділив на позолочення бані митрополичого собору в Києві 5 тисяч дукатів, на золоту чашу для собору 500 дукатів та на повну віднову собору 50 тисяч золотих.

Також Софіївському собору належали старий костел домініканського монастиря, який в 1690-х рока став православним та Петропавлівський монастир. Але В. Ясинський в своєму листі до царя просив приєднати до собору ще кам'яну церкву Св. Катерини, бо на його думку церква була занедбаною.

Свого ж часу в храмі побував священник Лук'янов в 1700-му році, і в своїх записах він написав, що в храмі пусто, що нема ікон, і настінне письмо було замальовано. Але про яке саме письмо йшлося, на жаль, священник не вточнив⁷.

---

7. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.133-134

А от В. Ясинський в грамоті від 1706-го року пише, що Софіївський собор було значно відновлено за часів гетьманування Івана Мазепи. Тобто цим Ясинський запевняє, що внутрішні церковні розписи, церковні прикраси та церковне начиння з'явилися в храмі ще до 1706-го року.

Стосовно Дзвону «Мазепи», то цей дзвін зберігся до наших днів на другому ярусі Дзвіниці. Дзвін «Мазепа» було відлито у 1705-му році відомим київським майстром Афанасієм Петровичем. Сам же дзвін названо «Мазепою» на честь гетьмана. Також на цьому дзвоні було відлито напис: «Цей дзвін встановлено Року 1705 від Різдва Христового в часи гетьманування Івана Мазепи за митрополита Варлаама Ясинського для

митрополичого храму Святої Софії премудрості Божої». Варто зазначити, що дзвін «Мазепа» є найбільшим бронзовим дзвоном в Україні (його діаметр становить 155 см., а висота – 125 см., і вага становить 13-і тонн). Також цей дзвін вважають найбагатшим за орнаментом; він прикрашений багатим рослинним орнаментом ⁸.

---

8. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.133-134

Стосовно Дзвіниці собору, то вона була збудована в період з 1699-го по 1706-й роки гетьманом Іваном Мазепою. До наших днів Дзвіниця дійшла реставрованою, але два яруси вдалося зберегти. Проте архітектура й декор Дзвіниці разом зі стилем побудови залишилися незмінними (тобто були перебудовані в тому ж стилі). Дзвіниця собору після побудови Мазепою стала першою кам'яною спорудою в монастирі, крім собору. Ім'я архітектора, який будував Дзвіницю досі невідоме, але в документах про будівництво Дзвіниці збереглося ім'я одного з будівників Сави Яковлєва, який виявився жителем Києво-Печерського містечка.

Стосовно характеристики самої Дзвіниці, то вона спочатку була триярусною

та мала невеличку баню, яка увінчувалася високим шпилем з хрестом. А розміщення Дзвіниці на схід від собору є нейтральним, хоча канони цього не забороняють. Дзвіниця побудована так, щоб можна було утворити чіткий містобудівний ансамбль.

Необійшов гетьман і столицю Гетьманщини- Батурин. Володимир Короленко говорив: « Досі не вдалося відшукати, де стояли храми Батурина. Відомо, що в гетьманській столиці за часів Івана Мазепи було близько 30-ти церков і лише дві муровані...». Одним із таких соборів Батурина був Собор Живоначальної Трійці. Цей Собор є головним храмом Батурина за часів гетьманування Івана Мазепи. Також варто зазначити, що біля собору була розташована кругла дзвіниця, яку в народі називали «Мазепин стовп». Сам же собор було побудовано на території Фортеці за кошти гетьмана Мазепи в період з 1690-го по 1692-й роки. Храм проіснував до другої половини 18-го століття й після знищення Батурина, але вже в зруйнованому вигляді. На сьогоднішній день археологами було знайдено та досліджено підмурки собору ⁹ .

---

9. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.134

Стосовно архітектури собору, то цей собор був одним з найбільших соборів Гетьманщини. Довжина його фундаментів сягала майже 40-а метрів, а ширина була понад 24-и метри. Собор також мав виділений трансепт, великий п'ятигранний притвор-бабинець на західному боці, три нави та три вівтарні апсиди. Центральна ж баня була заввишки приблизно 7-7,5 метрів. Баня спиралася на кути стін, які відокремлювали бічні апсиди та на трапцеїєподібні пілони. Дослідники вважають, що собор мав від трьох до семи бань. А південний та північний фасади собору були прикрашені бароковими ордерними колонами на високих підквадратних п'ядесталах. Їхній приблизний діаметр становив близько 1-го метра. На західному та

східному фасаді не було виявлено а ні слідів колон, а ні слідів пілястр. Щодо особливості побудови собору, то головною особливістю було те, що будівельники почали будувати собор на шарі глини. Після вирівнювання поверхні було закладено нижній ряд стрічкового фундаменту, який складався з цілої цегли шириною в 2-а метри. Сама ж цегла мала розмір близько 30 см. в довжину та 15 см в ширину. Цегла була різного кольору, а саме брудно-помаранчевого кольору, червоно-коричневого та коричневого колорів. Також змінюється вища система кладки: зовнішні верстви викладено з цілої цегли, а внутрішні було засипано цегловим набоем та залито спеціальним розчином. Також у кладці фундаментів апсид цегли виведено тичками на зовнішній торець кладки з обов'язковою перев'язкою швів. Також було чергування тичок та ложкових рядів. Варто зазначити, що через кожні 40-45 см. абсолютно вся поверхня фундаменту вирівнювалася цілою цеглою. А ширина вертикальних та горизонтальних швів становила 0,3- 1,0 см. а товщина 0,4-1,2 см. також було зафіксовано підтесування цегли ¹⁰.

---

10. В.П. Коваленко, В.І. Мезенцев, Ю.М. Ситий ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕРКВИ ЖИВОНАЧАЛЬНОЇ ТРІЦІ В БАТУРИНІ У 2008 р с. 114-116

Далі була кладка стін храму. На кладках було зафіксовано сліди дерев'яних колод. На цих цеглинах було зведено дерев'яну опалубку заввишки 50 см. Її було засипано битою цеглою та залито вапняковим розчином, що в результаті дало досить міцний бетон, який вкрай важко зруйнувати. Саме на такому фундаменті й було зведено собор, але варто відзначити, що це лише припущення, щодо фундаменту собору, адже це може бути й фундамент дзвіниці¹³. Варто зазначити, що майстри Мазепи, скоріш за все, вибудували дизайн собору об'єднавши типи латинської барокової банястої базиліки та церковне бароко. Також було простежено вплив на план. Варто зазначити, що Троїцький собор у Батурині відносять до типу

українських зальних церков прямокутного плану з двома пілонами¹¹. Таких храмів, як Троїцький собор досить мало в Центральній Гетьманщині. Замкова церква Воскресіння Господнього в Батурині¹². Цю церкву було збудовано в 18-му столітті, а перша її згадка відноситься до кінця 1680-х років. Історики вважають, що церкву було освячено в честь Воскресіння Господнього. А не прямим значенням цього є ктиторський надпис на дзвоні «Голуб», який було відлито на кошти гетьмана Мазепи в 1699-му році. Ця церква проіснувала до 1708-го року та була знищена російською ордою, але з часом її вдалося відновити. Варто зазначити, що саме на цей собор гетьман виділив 20 тисяч золотих ^{13;14}.

Церква Покрови Пресвятої Богородиці в Батурині- це парафіяльний храм. Варто зазначити, що перша церква була дерев'яною, і була побудована вона за доби Гетьманщини та за гетьманування Івана Мазепи, хоча точна дата її зведення невідома.

-
11. В.П. Коваленко, В.І. Мезенцев, Ю.М. Ситий ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕРКВИ ЖИВОНАЧАЛЬНОЇ ТРІЦІ В БАТУРИНІ У 2008 р с. 114-116
  12. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.140
  13. Пилипенко Б. Видатна пам'ятка українського людвісарства (Мазепин дзвін)//Пам'ятники України.-№3,2008.-с. 198-119
  14. І Возняк М. Бендерська комісія по смерті Мазепи// Мазепа. Збірник.- Варшава, 1938.- Т.І.-с. 130-131

Зазначається, що гетьман Мазепа жертвував кошти на цю церкву, то отже варто зробити висновок, що церква була зведена ще до 1708-го року. Оскільки церква була кілька разів перебудована, то оригінальне місце побудови першої церкви досі невідоме. Зазначається, що при церкві у 18-му столітті були шпиталь та школа. Про цю церкву згадується в Рум'янцевському описі. Там було написано, що стара дерев'яна церква була без приділів та згадується, що вона була розташована на Київській та Київській Перспективній вулиці. Першу ж церкву було знищено під час Батуринської трагедії. Варто зазначити, що гетьман Іван Мазепа вклав сюди 15 тисяч золотих.

Стосовно Успенської церкви Глухівського монастиря, то її ігуменею за часів гетьмана Мазепи була його мати Марія-Магдалина, яка в той же час очолювала Флорівський монастир у Києві. Гетьман, в свою чергу, затвердив за глухівським монастирем село Березу. В 1692-му році на клопотання ігумені жіночого монастиря Преображення Господнього Марії Магдалини, московський патріарх Адріян дав дозвіл на перенесення монастиря з околиці до центру Глухова біля Успенської церкви. Свого часу гетьман добудував храм. Далі Глухівський жіночий монастир розбудовується навколо церкви Успіння Богородиці¹⁵.

Варто зазначити, що в «Атласі Малоросії з картами та планами міст», який було складено в 1778-му році храм згадується в складі монастиря. А друга маленька церква була розташована на південь і була збудована в 1694-му році, як трапезна Різдва Христового.

Також цей монастир отримав універсал від гетьмана Мазепи 12-го лютого 1688-го року. В універсалі йшлося про поліпшення становища монастиря¹⁶.

---

15. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.143-144

16. Черниговские губернские ведомости.-1852.-№34

Марія Магдалина сприяла розширенню земель для обителі, а також дбала про переселення ченців до нового місця проживання. Порадившись з гетьманом Іваном Мазепою та митрополитом В. Ясинським вона запропонувала облаштувати обитель неподалік Успенської церкви. За вирішальним дозволом Марія Магдалина їздила до Москви, де їй дали відповідні грамоти. І вже за короткий проміжок часу тут були збудовані келії для черниць, хоча цьому зусилля приклали Марія Магдалина та гетьман Іван Мазепа. Стосовно Трапезної церкви Густинського монастиря, то з часу пожежі монастиря його почали перебудовувати в кам'яний вигляд. Кошти на реконструкцію виділяли всі, в тому ж числі і гетьман Іван Мазепа (за його

кошти також була збудована Успенська церква). На побудову цієї церкви гетьман виділив 10 тисяч золотих. Також на кошти гетьмана тут було збудовано муровану дзвіницю¹⁷.

Стосовно ж церкви Успіння Богородиці, то цю обитель описують ієромонах Мелетій та ієродиякон Арефой в 1766-му році так: «Другую церковь каменную во имя Успения Богоматери и при ней трапезу, келарню и другую трапезу малую з сенми, каменные ж, и поварню и хлебню, кменные ж и лиох для содержания варива огородного и хлеба сооружил гетман Иоанн Мазепа» Також гетьман видав й універсал для монастиря. Отже, універсалом від 9-го жовтня 1687-го року густинський монастир отримав у володіння кілька млинів та село Дейманівка. Пізніше гетьман Іван Мазепа закріпив з а монастирем хутір Переводський та Переволочанський млин.

Варто зазначити, що вцілому на монастир Мазепа виділяв щороку 500 золотих¹⁸.

Стосовно ж Церкви Успіння Богородиці в Глухові, то гетьман Мазепа її добудував, а початківцем є гетьман Іван Самойлович.

---

17. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2005.- С.147

18. Черниговские губернские ведомости.-1852.-№34

Цікавим є те, що в 1692-му році на клопотання ігумені жіночого монастиря Преображення Господнього Марії Магдалини (матері гетьмана Івана Мазепа), монастир було дозволено перенести до центру містечка Глухів.

Варто зазначити, що сюди гетьман вклав 20 тисяч золотих²⁰.

Стосовно Густинського монастиря, то Мазепа всіляко допомагав йому. Варто зазначити, що гетьман на протязі 23-х років кожного року виділяв на монастир 500 золотих, а також робив ремонт та дарував прикраси¹⁹.

Стосовно ж Покровської церкви в селі Дігтярівка, що на Чернігівщині, то церква була збудована за ініціативи гетьмана Івана Мазепа в 1708-му році.

Варто зазначити, що будівництво «монастирської церкви» було завершено в

1708-1709-му роках. Також храм належав до Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському, адже відомостей про те, що в Дігтярях була обитель, на жаль, нема. Насьогодні ж церква є яскравим прикладом епохи періоду козацького бароко. Саму ж церкву було збудовано з цегли, і церква є п'ятикупольною. На будівництво ж церкви гетьман виділив 150000 тисяч золотих монет²⁰. Український історик С.В. Рклицький говорив про церкву так: «Мощне, кріпке, вічне», і дійсно з цими словами можна погодитися, адже свого часу церква мала стратегічне значення для Батурина, бо могла подавати певні умовні знаки. Тож завдяки церкві гетьман міг знати обстановку в найближчих населених пунктах²⁰.

---

19. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.14

20. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2005.- С.140

В церкві знаходиться чудотворна ікона Божої Матері Дігтярівська, а шати ікони були виготовлені за кошти Мазепа, зверху зображений Бог Отець, по боках розташовані Іоанн Хреститель та Архангел Михаїл, а знизу було розташовано родинний герб гетьмана Івана Мазепа. Від цієї церкви лишилися, на жаль, лише руїни, які височать на правому березі Десни. Варто зазначити, що ходять повір'я, що саме в цій церкві, перед переходом до шведів, молився Мазепа. Ця подія є можливою, адже цьому є матеріальний доказ, а саме лист від 30-го жовтня 1708-го року, який Іван Мазепа відправив з села Дігтярі стародубському полковнику Івану Скоропадському. А в самому листі зазначалося про проведення визвольної акції, яка була

направлена прохти Царської Росії.

Стосовно ж монастиря Різдва Богородиці чоловічого монастиря, то монастир становити наукову та художню цінність, як рідкісний ансамбль архітектури доби Мазепи. Монастир був заснований в 1693-му році за кошти гетьмана та був розташований на місці чудесного явлення ікони Пресвятої Богородиці. В травні 1700-го року гетьманська канцелярія виділяє монастирю нинішнє село Миколаївка, а з червня того ж самого року монастирю було подаровано локнистенські озера і три водяні млини. Цікавим є те, що в монастирі знаходилася ікона Божої Матері, і вважається, що саме з неї почалося народження монастиря. Також про монастир в своїх описах згадує відомий український історик Олександр Оглоблин- він говорив, що на дзвіниці монастиря зберігся дзвін Мазепи, але як дзвін потрапив до монастиря- невідомо. Але історик припускає, що дзвін міг зберегтися завдяки тому, що монастирем опікувалася родина Безбородьків. Відомо, що сам дзвін містив портрет гетьмана Мазепи. Але вчені вважають, що цей портрет є не єдиним автентичним зображенням гетьмана, адже свого часу під наказом Петра І-го було знищено все, що нагадувало Івана Мазепу²¹.

---

21. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.140

Стосовно ж Церкви Покрови Пресвятої Богородиці в Батурині, то відомо, що вона збудована ще до 1708-го року, бо Мазепа опікувався нею, а от місце розташуванн церкви дося невідоме, хоча Рум'янцевський опис згадує, що церква була розташована на Київській та Київській Перспективній вулицях. Стосовно ж Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, то в 1692-му році за кошти Самойловича та Мазепи було збудовано кам'яний Спасо-Преображенський собор²². Собор було побудовано на основі барокової п'ятиверхої базиліки. Також варто зазначити, що документи, які було докладено до літопису Мгарського монастиря описують точне визначення конкретних форм фундаторства Мазепи. Варто зазначити, що Мазепа в рік

становлення гетьманом передає монастирю 2809 злотих через посланця З. Щербину. З цих коштів 500 злотих було виділено від Мазепи²². А наступного року Мазепа виділив 350 злотих та «бляхи білого заліза на побиття церкви тридцять і п'ять фас». Зазначається, що у 1689-му році Іван Мазепа складає «Інтерзицію або постановлення малярське» стосовно будівництва у «Трійці славленого, до оздобу божественного храму, його церкви, святого Спаса, монастиря Мгарського на відмолювання і визолочення цілого деісуса». В результаті обителем цього храму стає Йосип Іванович. Гетьман Іван Мазепа виділяє йому не лише дві тисячі злотих, а й рибу, олію, горох, борошно, мак, мед, цибулю, овочі, сало, горілку та багато іншим.

Вже в 1691-му році Мазепа для оздобу храму св. Михайла Мгарського монастиря видає іншу інтерцизію для Василя Андріїва, якому він заплатив 250 злотих з усім харчовим та матеріальним забезпеченням²³.

---

22. <https://ukurier.gov.ua/>

23. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.148-150

А в 1692-му році гетьману вдалося вмовити Йосипа Івановича на відмольовування деісуса, і навіть було складено інтерзицію на його утримання, за яким майстру надавалося гроші на вимальовування та позолочення деісуса (300 золотих), харчове забезпечення, дрова, срібло, відповідне начиння для роботи та шпикинарда. Також Мазепа дбає про будівництво вапна. Отже, ці документи свідчать, що гетьман виділяв не лише кошти, а й шкав персонал для монастиря та складав з ним угоди, і забезпечував їх не лише грошима, а й відповідним матеріалом.

Також цікаві матеріали будівництва монастиря було знайдено в документах від 14-го травня 1695-го року, де й виявилися значні знання гетьмана в

будівництві, але Іван Степанович все одно в деяких думках покладався на креслення майстра. В цьому документі описано розміри майже кожного кута церкви. Також тут зазначається, що на муровані роботи було виділено дві з половиною тисячі золотих. Цей же документ було підписано гетьманом Іваном Мазепою. Також гетьман дбав, щоб кошти, які він виділяв на монастир йшли чітко за призначенням. От, наприклад, в одному з документів від 2-го квітня 1694-го року йдеться про те, щоб ктитор пильно наглядав за коштом, щоб він йшов за призначенням. Варто зазначити, що при закладення трапезної було закладено «під горнім сідалищем» трикутного каменя, де знаходяться мощі святих та пергамена, де було написано, що за сприяння «ктитора святої обителі І. Мазепи, і його ж коштом та накладом церква ця Благовіщення Пресвятої Богородиці і трапеза з фундамента закладена є». Варто зазначити, що Іван Баптист не встиг добудувати трапезну храму через власну смерть. Тож гетьман знайшов мурура Атанасія Пирятинського та вмовив його за 500 золотих добудувати трапезну²⁴.

---

24. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.150

Отже, за цим документом варто зрозуміти, що Мазепа не лише виділяв кошти на храми, але й брав безпосередню участь у відборі від мулярів до батюшок, і так було в кожному храмі Гетьманщини.

Відповідно до монастирського літопису, в наступному році, Іван Мазепа знову дав грошей для завершення будівництва церкви. Під свою опіку він взяв і оформлення храму. З цією метою він уклав 14 грудня 1689 року угоду з лубенським малярем Йосипом Івановичем. За виконані роботи Мазепа надав грошей (близько дві тисячі золотих), муки житньої, пшеничної та гречаної, крупи пшоняної, гречаної, гороху, сорок баранів, п'ятнадцять пудів сала, тридцять віників цибулі, десять віників часнику, три великі діжки сиру,

тисячу літрів горілки та шістдесят ліктів простого полотна.

Деякі джерела зазначають, що собор було освячено в 1694 році, але насправді ця подія відбулася раніше. В літописі Самійла Величка за 1691 рік відмічено, що пізно осінню, вже були заморозки, гетьман із генеральною старшиною побував у Мгарському Лубенському монастирі. Оглянув і закінчену на той час велику муровану церкву Преображення Господнього. Вже в 1692 році Варлаам Ясинський, об'їжджаючи свою єпархію, відвідав усі малоросійські полки та монастирі, відвідав також і Мгарський Лубенський монастир. Освятив у цьому монастирі новозбудовану велику муровану церкву Преображення Господнього. Однією з причин великої уваги Івана Мазепи та Варлаама Ясинського до цієї церкви стало те, що у 1678 році чигиринський ієромонах Макарій Русинович перевіз сюди із Чигирини прах соратника Петра Дорошенка, митрополита Йосипа Тукальського-Нелюбича, у якого він був духовником. За допомоги українського генералітету та полкових старшин у 1688-1689 роках у Мгарському монастирі було споруджено надбрамну дерев'яну церкву архістратига Михаїла і Гавріїла ²⁵.

---

25. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.148-149

До завершальних робіт при зведенні цієї церкви також був причетний Іван Мазепа. Його допомога виражалась в укладенні угоди з майстром Василем Андріївим та оплати його роботи у сумі 250 злотих. Також Мазепа укладав угоду із малярським майстром Йосипом Івановичем на малювання образів. За виконану роботу майстер отримав від гетьмана 300 злотих та продукти. 24 червня 1693 року сталася пожежа у Лубенському Мгарському монастирі, згоріла церква Діви Марії з трапезною. Після пожежі, делегація ченців поїхали до гетьмана в Батурин з проханням побудувати нову трапезну.

Гетьман пройнявся проханням ченців та пообіцяв побудувати за власний кошт замість згорілої дерев'яної трапезної, - муровану. На це

будівництво Іван Мазепа витратив більше 8000 злотих.

Вже 18 липня 1695 року було закладено фундамент, в який положили камінь з написом: що «при щасливому пануванні раба Божого, ясновельможного пана Івана Стефановича Мазепи, гетьмана їхньої царської пресвітлої величності військ Запорізьких обох боків Дніпра, ктитора святої цієї обителі, його коштом та накладом церква ця Благовіщення пресвятої Богородиці і трапеза з фундаменту закладена є». До кінця року вже були зведені до перших вікон стіни церковного приміщення. В наступному році – стіни звели вище других вікон.

Нажаль, у період 1697-1699 роки будівельні роботи припинились, так як гетьман направив усі свої зусилля на відбудову Казикермена і Тавані.

Крім цього, через неврожай зернових культур, виникли проблеми із забезпеченням будівельників продовольством. Також змінювались майстри, які не завжди якісно виконували будівельні роботи, що призводило до руйнувань щойно зведених стін ²⁶.

---

26. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.150

Однак, відповідно до історичних архівів, будівництво трапезної церкви все ж таки було завершено на початку 1700 року.

Добудовою монастиря займалися: Рубан, Білецький, Василь Савицький, Іван Баптист, Процик, Уманський та Мартин Томаїшивський ²⁷. Також варто зазначити, що план побудови церков монастиря дещо схожий на план побудови Троїцької церкви Іллінського монастиря в Чернігові. Говорять, що Мазепа витратив для цього монастиря на ремонт та прикраси 18 тисяч золотих.

Також Мазепа виділив кошти на Дерев'яний храм в ім'я Воскресіння Христового в Любечі. Дозвіл на відновлення храму Мазепа надав своїм

універсалом від 1-го лютого 1694-го року, дозволяючи ченцям жити в ньому. Сам же храм було побудовано в кілометрі від Антонієвої печери, що знаходиться на горі Монастирище. І вже в кінці 1694-го року там було зведено та освячено храм в ім'я Воскресіння Христового. Головну ж роль в будівництві храму взяв не лише гетьман Іван Мазепа, а й гравер І. Щирський, який виконував всі відповідальні замовлення від впливової старшини, аби таким образом заробити гроші на обитель.

Також універсалом від 2-го березня 1704-го року гетьман Мазепа наділяє храм селом кукарі з усіма його землями, угіддями. А в 1690-х роках гетьман подарував храму слобідку Коломійця та любецьке передмістя Каплицю²⁸. Стосовно ж Мурованої Воскресенської церкви в Любечі, то дата її побудови та освячення припадає на 1701-й рік, а сама церква є головним храмом Антонівського монастиря²⁹.

---

27. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 36

28. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

29. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.145

Варто зазначити, що доцієї церкви було повернуто старовинну ікону, яку відновив І. Щирський. Про цю ікону згадується в грамоті митрополита Варлаама Ясинського: «В Любецком монастыре наново уже сооружена и совершена церковь, отпускаемо из Киева велебного отца Инокентия Щирского, яко усердного и тщательного того месца строителя, который старался прилежно икону чудотворную Пресвятой Девы Богородицы Любецкую отновить и благолепно со трудолюбия своего украсить: простует tedy з тою иконою в монастырь Любецкий ж в лето 1701 августа 1 дня...». Церква ж була збудована за ініціативи гетьмана Івана Мазепи. Сюди ж гетьман вклав 15 тисяч золотих³⁰.

Стосовно Макошинського Миколаївського монастиря, то універсалом від 19-го грудня 1687-го року Мазепою були надані млини Грицьків та Василів, а також було надано перевіз через річку Десна в селі Макошені «Ми хочемо розширення і помноження хвали Божої, тож до всіх обителей прихильність і догляд наш виказуємо». Також Мазепа розв'язує проблему з ґрунтами універсалом від 30-го липня 1694-го року. Також 24-го травня 1698-го року гетьман видав універсал на захист Єлецького монастиря від сваволі старшини. Бендерська комісія зазначила, що Іван Мазепа віддав на фінансування собору Святого Миколая та й в цілому на монастир понад 20000 тисяч золотих монет³¹. А в період з 1687-го по 1703-й рік на місці попередньо собору було збудовано мурований Миколаївський собор. Стосовно церкви в селі Мохнатин, що на Чернігівщині, то там на кошти гетьмана в 1692-му році було створено дерев'яний іконостас з гербом Івана Мазепи.

---

30. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

31. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. академія», 2005.- С.144-148

Відомо, що Мазепа опікувався відомим, на той час, письменником, істориком та митрополитом Дмитрієм Ростовським³². Окрім побудови церков та монастирів Мазепа ще й друкував Євангеліє для церков та монастирів. Стосовно Вознесенського Собору в Переяславі, то собор було побудовано в 1700-му році за кошти Мазепи і відповідно, за його ініціативи. Хоча будівництво розпочалося в 1695-му році. Тобто храм будували 5-ть років. Майже одночасно Мазепа надіслав листа до Москви патріарху Адріану з проханням висвятити Йосасафа Кроковського єпископом Переяславським (також відновити Переяславську єпархію), який повинен бути помічником Варлаама Ясинського. Сам же собор був освячений того ж 1700-го року в

червні. В освяченні збору брав участь і сам гетьман. Про цю церкву нам, нажаль, мало відомо. Але відомо, що ця церква має імпозантні розміри, дуже розкішну середню баню, яку побудовано в стилі козацького бароко. Варто зазначити, що цей храм згадується в одному з віршів Тараса Григоровича Шевченка: «Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепи сяє і біліє.
Батька Богдана могила мріє...»³³

Стосовно до витрат гетьмана на храм, то Бендерська комісія зазначає, що на будівництво та облаштування єпископської катедри гетьман виділив понад 300 тисяч золотих. Також на ці кошти в храмі було поставлено іконостас в 1703-му році. Також гетьман подарував храму Євангеліє³⁴. Також дари храму принесла й марія Магдалина (мати гетьмана), вона подарувала вишиту золотом та сріблом єпитрахаль на якій є надпис: «Року 1700 місяца семтеперія 16 дня. Всечетная.. игуменія Марія Магдалина справила»³⁵.

---

32. Просвічений володар: Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой / Валерій Шевчук; НТШ в Америці.- Київ : Либідь, 2006- 127с.

33. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 35-36

34. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.143-144

35. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могиланська академія», 2005.- С.144

45

Також гетьман для храму видав кілька універсалів. Універсалом від 4-го лютого 1701-го року було надано Переяславському монастирю село Мацьківку та Терехтемирівський перевіз, а також угіддя. Тут же гетьман повідомляє, що Захарій Корнилович є єпископом Переяславським. Також вже за іншим універсалом монастир отримує у власність село Сошники (дата укладення універсалу не вказана).

А ще одним універсалом від 27-го серпня 1701-го року було підпорядковано Переяславській катедрі терехтемирівський та Канівський монастирі з усіма їх землями та угіддями³⁶.

Стосовно Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові, то його будівництво

припадає на 1679-1695-й роки. Спочатку будівництво храму вів гетьман Іван Самойлович, і за його правління будівництво церкви велося досить мляво, бо не вистачало коштів на будівництво. А отже монастир закінчив будувати Іван Мазепа. Архітектором собору Йоган Баптист, собор збудований в стилі західно-європейського бароко та з тих часів має назву Троїцько-Іллінський монастир.

Закладання фундаменту собору відбулося 30-го квітня 1679-го року. Про дату закладання цегли свідчить напис датований 17-м століттям, який було зафарбовано у східній частині барабану ще в 1805-му році: «В рок над тысяча шесть сот семдесят девятый, Априля в последний день, Храм сей свят зачатый. Седминадесят лет здася, Чем не успеваше Дело доброе скорбей Многих требоваше». Також дату закладання собору може підтвердити азимут 60 градусів³⁷.

---

36. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2005.- С.141-144

37. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

Після того, як відбулися урочисті закладини храму до роботи приступили будівельники. І вже до кінця першого будівельного сезону було повністю закладено фундамент та розпочато будівництво стін. Першим архітектором собору вважають ігумена Троїцько-Іллінського монастиря Лаврентія Кщоновича, а пізніше архітектором собору став Й.-Б. Зауер.

Будівельні роботи в Троїцькому соборі було закінчено до кінця 1683-го року. А в 1685-му році було завершено опряжувальні роботи, їх ціна складала 10-ть тисяч золотих.

Також варто зазначити, що за давньою інформацією храм було освячено в 1685-му році, і освята, скоріш за все, була 12-го травня, тобто саме в той

день, коли припало свято Святої Трійці.

Стосовно художніх особливостей храму, то варто зазирнути у 17-18-е століття. А саме Г. Логвин опублікував гравюри серед яких є «Триакафістний молитослов» 1697-й рік. Також у статтях М. Говденка є зображення Троїцького собору з видання «Феатрон» 1708-го року. Але в цих творах не розглядалось іконографічне джерело Троїцького собору. Але видання саме з цим акцентом є, а саме перше таке зображення Троїцького собору в техніці гравюри на дереві є у виданні «Октоїха». На цьому зображенні вгорі зображено ікону Іллінської Богоматері, в центрі нижньої частини зображено західний фасад собору. Про те, що це саме Троїцький собор свідчили ікона Іллінської Богоматері та фігури Антонія та Феодосія Печерських. На гравюрі чітко видно західний фасад, який чітко поділено горизонталями карнизів та вертикалями пілястр на окремі частини. А в центрі бачимо портал вхідних дверей, а над ними зображено велике вікно у вигляді хреста, який дуже нагадує герб Л. Барановича ³⁸.

---

38. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 145

Вгорі зображено фронтон, де є царська корона, а обабіч фронтону зображеноobelіски. Центральна та дві малі бані увінчані хрестами. Також Троїцький собор було зображено у виданні «Тріодь квітна»- це видання вийшло в світ 1-го березня 1685-го року. Тоді вже було закінчено будування церкви. Також на титульному аркуші було представлено західний фасад храму. А про Троїцький собор тут свідчить напис неподалік центральної бані «Свята Троица». І в загальному, цей малюнок досить схожий до малюнку 1682-го року.

В 1697-му році в Чернігові було видано друге видання «Триакафісного молитослова». Під заголовком на титульній сторінці зображено західний

фасад Троїцького собору. Тут варто зазначити, що гравер книги досить добре та майже схожими до оригіналу відобразив деталі декору собору. Також було зображено бароковий фронтон фасаду. Також тут вперше гравер звернув увагу на те, що біля фронтона між двома вежами знаходиться невеликий парапет, а відкоси башт та проміжний карниз було вкрито гонтом. Також зображення Троїцького собору можна знайти в «Абрисі чернігівському», який було видано в 1706-му році. Тут собор було зображено з великим ровом та оточенням дерев. А в горі підписано, що це Троїцький монастир. На західному фасаді зображено фронтон з ледь видними формами. Також у центрі зображено три бані одна велика (центральна) і дві менші. Членування фасаду були скупі та схематичні. За деревами видніється верхня частина входу в храм. На вежах зображено прямокутні вікна.

Також варто розглянути малюнки Іларіона Мигури, які датуються 1806-м роком, хоча вчені вважають, що на цих малюнках зображено лише київські церкви ³⁹.

---

39. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 146

Хоча й є думка, що тут все ж таки зображено Троїцький собор в Чернігові, але фронтони фасаду та порталу досить різняться від інших малюнків Троїцького собору. Отже, щодо цього малюнку, то це лише припущення вчених.

Також 30-го жовтня 1708-го року в Чернігові вийшла книга «Феатрон или позор нравоучительный». Тут малюнок Троїцького собору дуже схожий до малюнку Троїцького собору в «охтаїці». Хоча все ж таки є незначна різниця в фронтонах, бань обелісків.

Також в 1717-му році виходить перше видання Нового Заповіту, де зображення Троїцького монастиря досить схоже з зображенням Троїцького

монастиря в «Триакафістному молитовнику». Але тут ретельніше було опрацьовано деталі.

Далі в 1720-му році виходить в Чернігові «Правело к божественному причащенію». Тут титульний аркуш та заголовок оздоблені рамкою, а також виконані в техніці гравюри. Тут звертає увагу західний фасад Троїцького собору. Тут він має дещо спрощений вигляд, ніж на інших малюнках, хоча є досить схожим з іншими малюнками. Західний фасад собору має гладенькі площини та не є розчленованим.

Щодо архітектури храму, то він має своєрідну будову, яка є відмінною в діюх ярусах, що значно збагачує об'ємно-просторову композицію собору. Перший план- це давньоруська традиція тринавного шестистовпного храму. А другий план- це набуття форми хреста, що збагачує форму храму. Цьому всьому сприяють ризаліти на фасадах, що й відділяє храм від давньоруського храму⁴⁰.

---

40. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 147

Тут варто відзначити, що у розташуванні бань присутня давньоруська традиція. А самі бані собору є невеличкими та нічого не освітлюють, вони лише створюють об'ємно-просторову композицію храму. Також варто відзначити, що у всіх чотирьох фасадів храму присутні барокові форми. А під самим храмом знаходяться великі підвальні приміщення зі склепом. Сам же собор зведено з жолобчастої цегли. Розмір цегли у різних частинах храму незначно відрізнявся. Центральний підбанник спирається на дві пари масивних стовпів через чотири підпружні арки. Щодо центральної нави та південної та північної частин трансепту, то вони перекриті цегляними напівциркульними склепіннями з розпалубками. Склепіння над центральною

навою викладено по діагоналі для більшої жорсткості цеглин. Перед вівтарними апсидами були перекриті хрестовими склепіннями бічні нефи та східні компартименти храму. Варто зазначити, що на всіх склепіннях храму розташовані капельниці, тобто маленькі трубочки через, які вода стікала в середину храму.

А центральний барабан завершено куполом. Також для влаштування вінцевого карнизу були спеціально виготовлені великі цегляні плити, їх розмір становив приблизно 50 см x 25 см. А кожен облом спирався на анкери-консолі. Варто зазначити, що нижче карнизів ставили пов'язі з металевих смуг. А зверху центральної нави та трансепта були облаштовані двоспадові дахи, які були вкриті бляхою⁴¹.

---

41. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 148

Отже, варто зазначити, що фасад Троїцького собору є витриманим та в одному стилі- українське бароко. Тако ідентично оздоблені західний, південний та північний фасади храму. Східний фасад має схожий фронтон як у західного та три апсиди. Центральна апсида сягає фронтона, а дві інші мають висоту першого ярусу. Отже, східний фасад дещо відрізняється від інших трьох фасадів, але тут варто сказати, що саме це й відрізняє Троїцький собор від пам'яток західноєвропейської архітектури. А от інші три фасади виділяються пілястрами та великими вікнами на другому ярусі, які мають вигляд трипелюсткового хреста, хоча таку форму виготовлення хрестів зазвичай застосовують для виготовлення напрестольних хрестів. Такий же

хрест входить в герб Лазаря Барановича (один з засновників собору). А от центричність тут підкреслюється порталами входів, фронтонами фасадів, ризалітами та центральною банею.

Ярусність тут відображена на фасадах горизонталями розвинутих карнизів. Над головним карнизом на західному фасаді було зроблено балюстраду, яка з'єднує вежі. А наявність балюстрату говорить про походження самого архітектора храму. Прямокутні та квадратні вікна, а також й ніші було обрамлено лиштвами, які мали трикутні та лучкові фронтончики. Також барокові вирази яскраво проявилися у фасадних фронтонах маючи досить вибагливу форму та великі волюти з розімкнутим завершенням. Ці ж розімкнуті фронтони ще мають портали входів. Центральний підбанник виявив своє дещо своєрідну пластичну форму.

Також між вікнами на ребрах розташовано напівколони, бо саме на них спирається аркатурний пояс. А от ніші та віконні отвори підкреслюють товщину стін. А вінцевий карниз, який прикрашають ряд ніш-ширинок досить добре зорозово підтримують фігурні кронштейни з гирками⁴².

---

42. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / { голов. ред. Г. Скрипник } ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 148-149

Також своєрідним є обрамлення порталів, а саме плоскі пілястри звужуються та підтримують фронтон. Варто зазначити, що ззовні стіни храму потиньковані та побілені. Також варто зазначити, що в інтер'єрі храму є простір центральної нави та трансепту, які об'єднуються в середохресті. А от бічні нави не дуже просторі, вони ,переважно, затінені, бо майже не освітлюються. А пластику пілястр та карнизів доповнюють скромні ліплені оздобы.

Щодо розпису Троїцького собору, то його розпис було виконано в 1690-х роках. На жаль, не всі стінописи збереглися, а від деяких збереглися лише фрагменти, тож досить важко встановити зображення стінопису. Але

дослідники припускають, що в головному куполі було розміщено Святу Трійцю, західніше Бог-отець тримає перед собою тіло Ісуса Христа, а в центрі намальовано голуба, який символізує символ Святого Духа. А довкола зображено серафими, херувими та фігури архангелів. Тако між підбанниками є зображення пророків. А на відскоках вікон зображено декоративні композиції з досить соковитого листя аканата. Також зберігся напис про побудову та освячення Троїцького собору, а поряд було ще зображено херувима на площині барабанного кільця. Також у нижній частині храму є написана композиція, скоріш за все, із життя Святої великомучениці Варвари. Також свого часу реставратори в храмі відкрили живописні зображення Іоанна Предтечі та Святої великомучениці Тетяни (хоча є припущення, що це могли бути гетьман Іван Мазепа з дружиною). Хоча на думку мистецтвознавця А. Адруга, то художник міг зобразити гетьмана у вигляді святого. Про це можуть свідчити деякі портрети з літопису Самійла Величка. За традицією, на західному фасаді постали зображення великомучеників та Ісуса Христа у терновім вінку⁴³.

---

43. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / { голов. ред. Г. Скрипник } ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 149

Варто зазначити, що доступні, на сьогодні, фрагменти першого розпису храму говорять про те, що тут працювали досвідчені митці, яким вдалося відобразити стилістичний, на той час, образ бароко.

Після оздоблення церкви в 1695-го році до Троїцько-Іллінського собору зі значно меншої за розмірами Іллінської церкви було перенесено чудотворну ікону Іллінської Богоматері. Цю ікону написав чернець Геннадій (Григорій в реальному житті) Константинович «маляр Дубенський» в 1658-му році.

Варто зазначити, що саме в час перенесення ікони Іллінської Богоматері в Троїцький собор, то там за сприянням гетьмана Івана Мазепи було облаштовано срібну шату, яка покрила її кіот (за цей поарунок гетьману

подякував і Дмитро Туптало в книзі «Руно Орошенное»). Варто зазначити, що на срібній шаті, заввишки 3,5 метра та завширшки 1.5 метра, внизу було розташовано бочки з порохом, рушниці, ядра, герб гетьмана, гармати, козацькі клейноди. Дослідники вважають, що автором ескізу може бути Л. Крцонович, а виконавцем може бути хтось з золотарів київського художнього осередку. Ікону Богородиці було розміщено в соборі з правого боку поряд з південно-західним стовпом. Тож її можна одразу замітити зайшовши до храму. І на фоні величного іконостасу та настінних розписів та склепіння ікона Богоматері дуже добре виглядає та справляє незабутнє враження. Щодо трозмірів шати, то висота її складає 340см, а ширина- 158 см. Її склад це- 18 срібних платівок. А ззовні рамка має вісім прямокутних платівок з сюжетами, які присвячені Ісусу Хресту та Богоматері. А знизу в оточенні фортеці та військового табору знаходиться карбований герб Мазепи⁴⁴.

---

44. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 149

А у верхній частині храму над іконою -Успіння Богородиці, яке досить добре пов'язане з сценою Коронування Марії та її Вознесіння, що є запозичено із західноєвропейського мистецтва. Щодо загальної іконографії храму, то вона несе вплив гравюр.

Загалом, Троїцько-Іллінський собор оздоблювали вироби золотарів, деталі оздоблень, яскраві килими та ткані пелени. Собор має ще надпис: «Завершився 1695 коштом ясновельможного гетьмана війська їхнього царської пресвітньої величності Запорозького». Варто зазначити, що на цей храм гетьман виділив 300 тисяч золотих.

Також гетьман видав універсали для Троїцько-Іллінського собору. В

універсалом від 8-го травня 1688-го року було наказано надати храму млини Гаврило та Головнин та маєтності, а також відібрати кілька млинів у старшини⁴⁶.

Стосовно Введенської церкви в Чернігові, то вона входить до Троїцького монастиря, а була побудована в 1679-му році, тобто церква була побудована ще до побудови Троїцького собору. Стосовно ж участі Мазепи в цій церкві, то через певний час після побудови гетьман дарує церкві іконостас з гербом гетьмана. Говорять, що іконостас гетьмана був чотириярусний та створений в стилі бароко, а центральна частина іконостасу була підвищена, а ікони, починаючи з другого яруса були розташовані по вигнутій лінії, яка трохи підіймалася до гори. Але, нажаль, іконостас гетьмана не дійшов до нашого часу та в 1988-му році був знищений комуністами. Варто зазначити, що на побудову цієї церкви гетьман виділив понад 20 тисяч золотих⁴⁷.

---

45. Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. Чис. 4(40) / {голов. ред. Г. Скрипник} ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.- К., 2012.- с. 149

46. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.141

47. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

Стосовно П'ятницької церкви в Чернігові, то вона була побудована в кінці 12-початку 13-го століття, а реставрована була за часів гетьмана Івана Мазепи. Після реставрації церква мала вигляд семибанного храму з бароковими фронтами, а на східному фасаді був герб Івана Мазепи. За час гетьманування Мазепи П'ятницька церква здобула рис українського бароко та стала головною церквою жіночого монастиря.

Стосовно ж Микільської церкви, що в Білій церкві, то вона була збудована 25-го серпня 1706-му році (цю дату було знайдено в хрестоподібному заглибленні великого вапняку на металевій пластині при розкопках північної стіни в 1842-му році) на місці зруйнованої дерев'яної церкви , коли у

правлінні Мазепи був самий пік процвітання країни. Церква ж була побудована на кошти гетьмана Івана Мазепи та на кошти білоцерківського полковника та родича гетьмана Костянтина Мокієвського⁴⁸. Ісота церкви становить майже 12 метрів, а стиль церкви – козацьке бароко. Вважається, що церкву тут було закладено, через те, що гетьман мав недобрі стосунки з Петром I, тож думав, що надовго вийде закріпитися в Білій Церкві. Сама ж церква становить собою великий трипрестольний храм, який не був повністю втілений в камінь. Варто зазначити, що ім'я архітектора церкви не вдалося зберегти⁴⁹. Але збереглися початкові історичні відомості про церкву, що вона була збудована на площі 27x19 метрів, а заввишки до 50-ти метрів. Але за життя Мазепи було збудовано лише частину церкви, а історичні події взагалі призупинили будівництво церкви⁴⁹.

---

48. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.140-143

49. Ярмола О.В. Культурні цінності вилучені з фондів Білоцерківського краєзнавчого музею у 1930-і роки// Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури: Матеріали науково-практичної конференції присвяченої 70-річчю Білоцерківського краєзнавчого музею.- Біла Церква, 1994.- С. 30.

Щодо архітектури церкви, то стіни було прикрашено бароковим живописом, родзинкою або ще мистецькою перлиною храму став високий триярусний дерев'яний різьблений іконостас, який було виконано у візантійському стилі з іконами Ісуса Христа, іконою Богородиці, храмовим образом Миколая, образом Святої Трійці та християнських свят.

Доречі, на знайденій при розкопках дошці був напис: «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа заснована ця церква на честь і пам'ять Святителя Христова Миколая при державі Великого Государя царя і великого князя Петра Олексійовича і благородного Іоана Степановича Мазепи, гетьмана війська його царського і благородного раба божого Костянтина Мокієвського та

засновника храму цього при святительстві його милості отця Варлаама Ясинського – архієпископа метрополита Київського та Галицького і вся Росії і покладені суть тут мощі святих мучеників Аноіма, Артемія і Св. Великомучениці Варвари в літо 1706, місяця Серпня дня 25-го». Отже цей надпис засвідчує, що засновниками храму є сам гетьман Іван Мазепа та його родич полковник білоцерківський Костянтин Мокієвський. Також варто зазначити, що після пожежі в старій дерев'яній церкві залишилися раритетні ікони, які було передано до нового храму. Також тут є головним те, що ця церква не має аналогів в своїй архітектурі. І територія для будівництва церкви була обрана не випадково, адже зазначається, що недалеко від Микільської церкви Олександра Браницька починає будівництво Преображенської церкви, а дзвіницю цієї церкви було зведено в руїнах вівтарної частини стародавнього храму ⁵⁰.

---

50. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.140

Стосовно Хрестовоздвиженського собору Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря, то на зведення собору виділили кошти такі визначні особи: гетьман І. Самойлович, Генеральний суддя В.Л. Кочубей, гетьман І. Мазепа та полтавський полковник В.В. Кочубей, полтавський полковник І. Іскра. Монастир було побудовано на одному з трьох пагорбів над Ворсклою. Спочатку це був дерев'яний комплекс. В 1693-му році на монастир напали татари та спустошили його. Після набігу татар собор знову почали відбудовувати, ала не встигли...почалася битва під Полтавою. Вважається, що саме цей монастир був резиденцією Карла12-го під час битви

під Полтавою в 1709-му році. Після Полтавської битви храм було добудовано. Також саме звідси шведи громили два бастіони Полтавської фортеці.

Щодо подарунків, то в 1705-му році монастирю було подаровано 19-ти футовий напрестольний хрест.

Стосовно церкви Пресвятої Богородиці Долмицького Різдв'яно-Богородицького монастиря, то на кошти гетьмана в 1696-му році було завершено будівництво монастиря. Святиною монастиря була Домницька ікона Божої Матері- цією іконою опікувався Святий Феодосій Углицький (друг гетьмана). В травні 1700-го року гетьманська канцелярія наділила монастирь селом Дурні (нині сучасна Миколаївка), а в червні до монастиря було приєднано три водяні млини, а також локнистенські озера. Також коштом гетьмана було збудовано келії та обгороджено монастир ⁵¹.

---

51. В. Н. Жук «Полтавський Хрестовоздвиженський монастир»-К.: ред. Полтавський вісник, Полтава, 1993. с.39-48

Про роль гетьмана Івана Мазепи в розвитку монастиря писав й історик О. Оглоблин: «Домницький Різдво-Богородицький монастир на Чернігівщині (коло м. Березин)- «Думницкая обитель» на р. Думниці- згадується в універсалах Мазепи з 16.05 1699р. і 5.06.1700р. Гетьман був щедрим донатором цього монастиря фундатором його соборної церкви...На дзвіниці Домницького монастиря й зберігся дзвін Мазепи. Коли і як він потрапив туди- невідомо. Але можна думати, що його збереженню допомогла опіка графа Безборідька над монастирем.

У 1920-х роках Мазепин дзвін знайшов у Домницькому монастирі молодий чернігівський етнограф Б.К. Пилипенко, пізніше науковий співробітник

Всеукраїнського історичного музею в Києві. Тоді ж дзвін був перевезений до Чернігівського історичного музею, де й знаходився до початку Другої світової війни». Також варто зазначити, що на Домницькому дзвоні було зображено портрет гетьмана, який, на думку вчених, є єдиним портретом, який відображає точну постать гетьмана Мазепи.

Варто зазначити, що Іван Мазепа є ревним покровителем православ'я та надає кошти на будівництво церков в Гетьманщині. Дослідники визначили, що за кошти гетьмана було побудовано 26 церков. А за зразком Миколаївського військового собору та Богоявленського собору було зведено Вознесенський собор та церкву в Батурині ⁵².

---

52. [Олександр ОГЛОБЛИН. ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА ТА ЙОГО ДОБА \(укр.\)](#)

Стосовно Запорізької Січі, а саме церкви Покрови Пресвятої Богородиці, то 1693-го року Іван Мазепа подарував церкві дуже коштовний різьблений іконостас, який було виготовлено в Києві. І коли за дорученням гетьмана гадяцький полковник Степан Трощинський з поштом віз іконостас, то йому на зустріч вийшли кошовий отаман з січовиками та гарматами, шість січових священників та церковні причетники з хрестами та хоругвами. Під час зустрічі запорізькі козаки вклонилися дару від гетьмана та врочисто для подяки вистрелили з гармат. Варто зазначити, що 26-го лютого 1693-го року кошовий Василь Кузьменко написав листа гетьману Івану Мазепі в якому красно дякував за іконостас. В 1695-му році Мазепа подарував Покровській

церкві на Січі 300 червінців, також для козацтва гетьман зробив подарунок-він подарував дорогий прапор з дуже добре вишитим на ньому образом Покрови Богородиці, яку запорожці прийняли як свою Небесну Заступницю. Також Іван Мазепа дбав і про Межигірський Спас. Гетьман Мазепа дбав про його оздобу та дари, бо церква Покрови Богородиці на Січі належала цьому монастирю. Також Мазепа в перші місяці свого правління надає цьому монастиреві оборонний універсал на всі його маєтності . А також додатково було доєднано до цього монастиря Демидове, півсела Козарич, Мощани, Вишгород, млини, землі, які відносились до цих сел, Петрівці, Холм. Також в травні 1690-го року Мазепа видає наказ про розпорядження, аби обителі віддали послушенство 19-ти людей на Юр'ївській греблі. Найвищою святинею для запорожців була ікона Покрови Богородиці, яка була привезена також разом з іконостасом з Межигірського монастиря. Ікону «Запорізьку Покрову» намалював ієромонах цього монастиря Віталій, він був талановитим художником в монастирі, але його прізвище, нажаль, не збереглося. На цій іконі зображено Богородицю, яка покриває святим омофором молитовну січову старшину Січі⁵³ .

---

53. Крупницький Б. «Гетьман Мазепа та його доба».- К.:Україна, 2003.-240с.

Богоматір тут було зображено посеред клейнодів, запорізької геральдики, сивовусих січовиків та військового обладунку. В найгірші часи Храмову ікону дбайливо оберігали та охороняли запорізькі козаки. Але 1709-го року Петро I-й після перемоги в Полтавській битві вирішив знищити Запорізьку Січ. Варто зазначити, що церква на Січі була повністю автономною⁵⁴. Стосовно дерев'яного храму Святого Іоанна Предтечі Кам'янського Успенського монастиря, то монастир був вже повністю обладнаний за часів правління Мазепи у 1687-му році, а в універсалі було написано: «Пречестный отец Иона, строитель монастыря нововозведенного Каменского, сообщил нам, что в полку Стародубском, под слободою Семеновскую, на пустом

острове, лежачем у реки Сновъ, и называемым этот остров «Камернь», воздвиг фундамент церкви Успения Пресвятой Богородицы и просил немедленного подтверждения принадлежащему монастырю земель...». Іван Мазепа, в свою ж чергу, виконав прохання отця Іони та видав у грудні 1687-го року універсал⁵⁵. Варто зазначити, що цей універсал є першим офіційним документом для цього монастиря. В цьому ж універсалі було написано: «Абы як в иных обителях, так и на том новом місцу хвала Божая розширалася и онаобитель святая в большую свою оздобу помножатися могла». За цим універсалом монастир отримав землі та сіножаті.

В 1691-му році монастир було наділено селом Сушани з млином та річкою Снові. Пізніше монастир отримав право на отримання села Шумилівка, також млин на річці Трубіж, а також землі ченців було звільнено від сплати дьогтьової повинності. Але крім універсалу гетьман надає монастирю гроші та села Сушани, Бровничі та землі навкруги монастиря⁵⁶.

---

54. Апанович О. «Розповіді про запорізьких козаків» вид. худ. літ «Дніпро» .-К. : 1991. с. 209 Крупницький Б. «Гетьман Мазепа та його доба».- К.:Україна, 2003.-240с.

55. Крупницький Б. «Гетьман Мазепа та його доба».- К.:Україна, 2003.-240с.

56. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.147

Відомо, що на цих землях дозволом гетьмана Мазепа від 1-го липня 1694-го року монастир створив села Шумилівку та Кам'янський хутір. В 1687-му році в монастирі було зведено Успенський соборний храм. А в 1697-му році в монастирі було освячено трапезний храм на честь Благовіщення Богородиці. Також варто зазначити, що на іконі Успіння Пресвятої Богородиці, яку замовив ігумен Гедеон в 1716-му році було зображено гетьмана Івана Мазепу як ктитора обителі. І отже, за доносом стосовно цього в 1737-1739-х роках було проведено допити тих, хто був знайомий з гетьманом в обличчя. В результаті таких допитів сенат визнав, що серед зображених людей на іконі є й постать гетьмана. Ті, кого було допитано- не постраждали.

Стосовно Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, то Іван Мазепа його добудував за проектом Іоганна-Баптиста Зауера та в співдружності з місцевими майстрами. У 1692-му році собор став мурованим. На цей храм Іван Мазепа виділив кошти на придбання ікон для храму, на виготовлення хрестів у Глухові та на покриття маківок залізом. Спасо-Преображенський храм Мгарського монастиря є перлиною українського бароко⁵⁷.

Також гетьман Іван Мазепа виділив кошти на Дерев'яний храм в ім'я Воскресіння Хрестового в Любечі.

Стосовно дерев'яної церкви Пресвятої Богородиці в Новобогородицьку, то вона була збудована на території Новобогородицької фортеці в 1688-му році. Проте, на мій погляд, тут варто розпочати розмову саме з побудови міста та фортеці. Отже, місто було побудовано на річці Самарі для фуражу, продовольства, зюрої та іншого, що було необхідним в поході на Крим. Отже, з цією метою царі й надіслали листа Івану Мазепі з проханням побудувати фортець біля містечка Самар⁵⁸.

---

57. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.147-151

58. <https://kolokray.com/>

Варто зазначити, що будівництво містечок довкола річки Самара розпочалося в березні 1688-го року, а закінчилося в серпні того ж року, і, відповідно, що будівництво велося під наглядом гетьмана Івана Мазепи. Царський уряд хотів, щоб містечко будували українські селяни та міщани, але наш гетьман врахував, що кожен має займатися своєю справою, тож для будівництва було взято козаків з шести полків (це близько 20 тисяч козаків). Тобто фортецю будували українські козаки та гетьман, лише інженера Фонзаліна було присдано з Москви. В середині фортеці була церква Живоносного Джерела Пресвятої Богородиці. Були й інші споруди: лазня, порохові погріби, льодовик, рубана, 260 просторих хат, 17 гарматних

розкатів, 17 плетених сараїв для полкових писарів, двір для воєводи, 7-м дворів з шістьма хатами (тут були дві світлиці гетьмана, генеральної старшини та полковників), 3-и сараї з Байдачних дощок. Ззовні фортеці було призначено зроити омовливий посад, а навколо нього було зведено валову фортецю з 17-ма «висновками». Навколо фортеці були рови по 1,5 сажня глибиною кожен. На проїздах до фортеці було зроблено буковані рови, через які було накинута мости з надобвнями. А знизу було забито дерев'яні палі. Фортеця мала 1641 сажен, а місто мало 600 сажнів.

Стосовно Троїцького собору Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові, то за ініціативи архієпископа Лазаря Барановича, за кошти чернігівського полковника Василя Дунні-Боровиковського та гетьмана Івана Мазепи. Собор будувався в період з 1679-го по 1689-й роки, але остаточне будівництво собору завершилося тільки в 1695-му році. Троїцько-Іллінський собор є величним собором Святої Трійці, а збудовано собор було за проектом та під керівництвом відомого, на той час, архітектора Йоганна Баптіста ⁵⁹.

---

59. <https://kolokray.com/>

Щодо характеристики побудови собору, то його зведено в стилі західноєвропейського бароко. Також за композицією собору є досить близька чотириярусна дзвіниця, яка також зведена в бароковому стилі. Сам же храм наслідує традиції мурованого храму та є тринавим, триапсидним та шестиповним храмом. На сьогодні верх собору лаконічно прикрашають сім барокових бань: головна баня стоїти на найвищій точці в центрі собору, дві інші на ризалітах західного фасаду. А інші розташовані на основному бар'єрі споруди. Також вікна, стіни собору є прикрашеними бароковими вертикальними та горизонтальними профільними лініями та напівколонами. А ніші було заповнено розписами. Також на другому ярусі Троїцького собору

над входом виділяється вікно у вигляді православного хреста, що є особливою ознакою чернігівських храмів, які були побудовані в стилі бароко в кінці 17-го початку 18-го століть. Також тут присутня фасадна пластика, яка є вільною композицією символічно трактованих ренесансно-барокових ордерних форм з застосуванням пілястр, півколон та сандриків.

Пластичність декору підкреслює те, що собор є потинькованим та побіленим. Декоративне вбрання собору в бароковому стилі підкреслює об'єм та величність головного храму. А глибокі ніші посилюють динамізм та контрастність архітектурних форм собору. Сам же собор має елементи українського бароко та раннього класицизму. Зовнішній вигляд собору складається з костьолів з обов'язковими квадратними, які розташовані по кутах західного фасаду. Також сам собор належить до досить унікальної групи споруд державного або ще гетьманського жанру, в яких яскраво відображається архітектура княжої доби та західного бароко.

Варто зазначити, що в соборі була друкарня, в якій за період з 1680-го по 1721-й рік було надруковано понад 100 видань з різною тематикою та кількістю ⁶⁰.

---

60. Вечерський, Віктор Васильович (2008). *Українські монастирі* (українська). Київ: Наш час. с. с.196–209.

Також варто зазначити, що друкарня Троїцько-Іллінського собору в Чернігові, за своєю різноманітністю, поступалась лише київським друкарням. Також варто зазначити, що в барабані глави собору й досі зберігається фрагмент напису за часів гетьмана Мазепи, де описуються грошові пожертви на храм та його будівництво від Лазаря Барановича та гетьмана Івана Мазепи.

Варто зазначити, що Троїцько-Іллінський собор є визначною пам'яткою українського мистецтва, що відкриває та широко розкриває шляхи становлення та розвитку українського бароко. Варто зазначити, що на цей храм Мазепа витратив 10-ть тисяч золотих⁶¹.

Стосовно П'ятницької церкви в Чернігові, то перша згадка про реставрацію цієї церкви датується 1670-м роком. Саме в цей час на кошти чернігівського полковника Василя Дуніна- Борковського було зроблено нову покрівлю для церкви. Чернігівський полковник разом з гетьманом Іваном Мазепою також реставрував церкву в період з 1676-го по 1690-і роки, саме тоді церкву було повністю реставровано та перебудовано в стилі українського бароко. Перебудова церкви велася під пильним наглядом архітектора Івана Зарудного. А вже після реставрації церква мала 7-м бань та барокові фронти, а також залом та ліпнина, а також було добудовано башти та репіді. Сам храм є маленьким, а сама композиція храму є досить динамічною. В середині храм нагадує дещо башню. На східному фасаді було зведено фігурний фронтон, який було завершено зубцями та увінчано ріпідами. Досить виразними були абрис фронтона та карниз, який було розташовано нижче зубців. А на західному фасаді фронтон був дещо складніший, а саме цей фронтон складався з трьох частин, і кожна з частин була схожа на фронтон, який було розташовано на східному фасаді⁶².

---

61. Логвин Г.Н. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль.- М. : Искусство, 1980.- С. 62-63

62. Бондар О. М. Реконструкція топографії колишнього П'ятницького монастиря 17-18 ст. у Чернігові//Могилянські читання 2013. Збірник наукових праць. – К., 2014.- С. 309-311

Схожі ж фронти є тільки в Військово-Микільському соборі та в Богоявленському соборі в Києві. Доречі, на східному фронті було розташовано герб Мазепи, а в 17-му столітті церква була центром П'ятницького жіночого монастиря. Також є цікавим те, що храм ще називають «Словом о полку Ігоревім». Варто зазначити, що саме на цьому соборі вперше на Придніпровській Україні було розташовано ордер, чого не робили попередники Мазепи⁶³. Стосовно церкви Іоана Предтечі в Чернігові, то вона була збудована в період з 1700-го по 1702-й роки чернігівським архієпископом Іоаном Максимовичем за допомогою грошової підтримки гетьмана Івана Мазепи. До церкви було добудовано дзвіницю, яка

прив'язалася до другого поверху трапезної. Два куполи церкви не дійшли до нашого часу. Про те, що гетьман Мпазєпа брав участь в будівництві церкви свідчить закладна дошка дзвіниці, яка має герб Мазєпи та записи про пожертвування гетьмана. Доречі, ця дошка є експонатом в одному з виставкових залів. Також коло церкви була дзвіниця, яка носила ім'я патронального святого гетьмана Іоана Предтечі. Один з відомих дослідників Чернігівщини в 18-му столітті Опанас Шафонський говорив, що під час копання фундаменту під дзвіницю було знайдено срібного ідола, з якого пізніше була виготовлена царська брама для іконостасу кафедрального собору, а на брамі було викарбувано герб Мазєпи. Сюди ж Іван Мазєпа вклав понад 5 тисяч золотих. Варто зазначити, що під час реставрації 1952-1954-го року тут було знайдено керамічну закладну дошку 51x58 см, і на цій дошці написано: «Сей храм создан Божим благословением и прещедрим даянием и иждивением от ясневельможного пана Иоанна Мазепы славного войск Российских гетьмана. Над тысяща симсотном року здать начася и втором поспишеством Божим скончася». Отже, тут можна зрозуміти, що будівництво церкви Іоана Предтечі завершилося в 1702-му році⁶⁴.

---

63. Павленко С. Іван Мазєпа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.142-143

64. Павленко С. Іван Мазєпа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.142-143

Також на закладній дошці зображено герб гетьмана, який було обрамлено рослинним орнаментом, а під хрестом зображено велику цифру 63, що говорить, що церкву було побудовано, коли Мазєпі було 63 роки, бо гетьман народився в 1639-му році.

Стосовно Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві, то там з початком 17-го століття почалося вшанування Святої Варвари. В 1701-му році гетьман Іван Мазєпа своїми грішми зробив срібну раку для мощей Святої Варвари (вага раки становить 32 кілограми, а ціна її 4 тисячі золотих⁶⁶), а також Мазєпа своїми універсалами надав храму у власність не мало маєтностей (найбільшими маєтностями були села Мотовилівка,

Трипілля, певні частини міста Київ та село Бородянка)⁶⁷.

Зокрема є кілька універсалів про надання земель монастирю.

Отже, один з перших універсалів було укладено 17-го січня 1688-го року в Батурині. В цьому універсалі гетьман затверджує двох млинів храму на греблях Слобідській та Золотаревій, які знаходяться на річці Остер. Інший універсал було видано в 1692-му році в Баришківці. Цим універсалом Мазепа заборонив вирубку Євменського лісу. Цей універсал було видано та затверджено після надходження скарги від єгеря Єменського лісу Костянтина Солонини. Універсалом від 12-го липня 1693-го року в Батурині підтверджує права Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря на володіння селами та млинами, які знаходились під містами Переяслав, Остер, Юрівка, Вигурівщина, Малютинка та Глеваха. Також Універсалом від 25-го серпня 1699-го року в місті Батурин Іван Мазепа підтвердив права на володіння селами Крюківщина та Данилівка, а також володіння різними маєтностями⁶⁷.

---

65. Ю. А. Мицик, С.В. Сохань, Т.В. Міцан, І.Л. Синяк, Я. В. Затилок «Документальна спадщина Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві 16-18-е ст».-Київ : НАН України, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського., 2011. с. 88-92

66. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

67. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.127

Цим універсалом було передано храму поля та ниви у володіння. Також гетьман цим універсалом надав можливість продавати горілку, пиво, мед, а жителів Подолу було обкладено куницьким податком. Універсалом від 26-го серпня 1699-го року в місті Батурин підтверджує надання права на мито з купців, які проїздили через монастирську греблю, яка була розташована на річці Віта. Універсалом від 10-го квітня 1708-го року в Білій Церкві гетьман Мазепа передає у володіння храму Аксанівські ґрунти та села абір'я і Данилівка. Універсалом від 12-го січня 1708-го року гетьман Іван Мазепа підтвердив права інокіні Мар'яни Вітославської на володіння лісом Малий Кормил, що знаходиться неподалік від села Крехаїв.

Цим універсалом було заборонено вирубку в цьому лісі та дозволено надання його у власність Мар'яні Вітославській. Універсалом від 31-го липня 1694-го року в Батурині гетьман Мазепа звільняє молдавських преселенців від податків на землі, які належать монастирю, а саме хутір Ризовщина, що неподалік від села Вигурівщина. Цей універсал називають ще оборонним. Універсалом від 10-го квітня 1708-го року затверджувалася передача Свято-Михайлівському Золотоверхому монастиреві військової частки прибутків з млина, який знаходиться на річці Стугна, що протікає в селі Мала Солтанівка. Також гетьман прикрасив храм вишуканими та дорогоцінними формами та видами козацького барокою. А саме за часів гетьманування Івана Мазепи Михайлівський Золотоверхий собор отримав: сім куполів замість одного, нові прибудови біля головного храму (а саме було прибудовано вівтарі Святої Варвари та Святої Катерини) та контрфорси, якими було укріплено стіни⁶⁸. Таким собор проіснував до свого повного знищення радянською владою в 1930-і роки⁶⁹.

---

68. Ю. А. Мищик, С.В. Сохань, Т.В. Міцан, І.Л. Синяк, Я. В. Затилок «Документальна спадщина Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві 16-18-е ст».-Київ : НАН України, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського., 2011. с. 92-93

69. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл с. 38

Але вже в 1995-му році храм відновив свою діяльність. Варто зазначити, що в самому храмі зберігалися мозаїки та фрески початку 12-го століття та іконостас початку 18-го століття.

Стосовно церкви Святого Іоана Хрестителя в Рильську, то Бендерська комісія підрахувала, що гетьман вклав сюди 2 тисячі золотих.

Стосовно церкви в селі Рудня, що неподалік Ямполя, то вона була збудована за підтримки гетьмана Івана Мазепи: «Благословенням Бога Отця ізволенням сина і поспішенням Св. Духа закладися храм цей во ім'я Св. Богодуховенних апостолів Петра і Павла коштом самого ясновельможного пана Іоанна Мазепи, гетьмана військ його царських пресвітлої величності і в маєтності

його ж вмісті і неподалік Рудки. 1698 місяця травня 10 числа», - тобто, з цього можна зрозуміти та припустити, що церква носила ім'я Св. Петра й Павла.

Стосовно церкви Св. Івана Євангеліста в Чернігові, то гетьман виділив на її зведення понад 5 тисяч золотих. Варто зазначити, що сама церква є дерев'яною.

Стосовно Борисоглібського кафедрального монастиря, то гетьман Мазепа виділив 10 тисяч золотих на його відновлення. За ці 10 тисяч золотих було споруджено трапезну з двобанним храмом Всіх Святих, а також з'єднані з ним дзвіниця з іншою церквою⁷⁰. Також на замовлення гетьмана майстром з Німеччини тут було виготовлено для храму врата, а на них зображення євангелістів та святих Бориса та Гліба, а в низу було розміщено герб Мазепи. На царські втрата пішло 56 кілограм срібла. В книзі «Зерцало от писання Божественного», яка присвячена Мазепі, зазначалося, що саме завдяки гетьману тут з'явилася дзвіниця. На думку дослідниці О. Травкіної, то майстрував ці врата Олександр Тарасевич, бо він свого часу навчався в Німеччині⁷¹.

---

70. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144-145

71. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.141-142

Стосовно Домницького Різдвяно-Богородицького монастиря, то його було засновано на початку 1690-х років гетьманом Іваном Мазепою. Урочисте ж відкриття монастиря відбулося в 1696-му році.

Також гетьман видав універсал для цього монастиря, в якому зазначається, що гетьман цим універсалом надає сіножаті, поля, угіддя та млини (на жаль, дату видання універсалу не вказано).

Варто зазначити, що в 1700-му році ченці монастиря, завдяки Івану Мазепі, отримали дозвіл на будівництво млина на річці Тятиві. Також від 13-го травня 1700-го року монастир отримує у володіння село Дурні, а 5-го червня того ж року монастир оволодів локнистенськими озерами.

Стосовно Максаківського Спаського монастиря, то 12-го листопада 1689-го року гетьман Іван Мазепа наказує менському сотнику повернути землі, які було захоплено в обитель. Також гетьман турбувався й про те, аби місцева влада не втручалася в справи та життя ченців, бо це позначалося на фінансовому становищі монастиря. І наступного дня 13-го листопада 1689-го року гетьман знову пише листа менському керівництву, де було вказано, що козаки мають виконувати монастирю свою повинність. Також в 1700-му році монастирю було передано в повну належність село максаки. А універсалом від 12-го травня 1705-го року було закріплено за монастирем Лазницьке озеро; також за цим же універсалом було заборонено виловлювати рибу жителям села Хибалівка Ніжинського полку.

Стосовно Миколаївського Красногірського монастиря в Гадячі, то гетьман Іван Мазепа обдарував його універсалами. Універсалом від 17-го листопада 1687-го року монастирю було надано село Будища з усіма його належностями. А універсалом від 23-го серпня 1693-го року Гадяцький монастир отримав у власність село Книшівку⁷².

---

72. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.148-151

Також 3-го червня 1697-го року ченці обителі отримали від гетьмана перевіз на Пслі.

Стосовно Вознесенського та Петропавлівського монастирів під Мошнами, то у травні 1708-го року гетьманом було підписано універсал-привілей на відбудову цих монастирів. Також Мазепа надає їм у власність ліси та поля. Також варто зазначити, що в документах датованих 1720-м роком Петропавлівська церква згадується як новозбудована. А польська ж влада не дозволяла розбудувати коло неї обитель.

Також варто окремо зазначити, що гетьман свого часу у 1687-му році надав Петропавлівському монастирю у власність село Ротівку. У 1692-му році

монастир отримав слобідку Бородавку. А в 1703-му році Мазепа подбав про передачу у власність монастиря захопленого у ченців млина.

Стосовно Онуфрійвського монастиря в Корсуні, то універсалом від 1-го жовтня 1707-го року гетьман Іван Мазепа підтверджує ігуменові Пустинно-Корсунського монастиря Гедеону Вольновському давні землі, які ще надавав гетьман Сагайдачний та полковник Г. Гуляницький. Також за цим же універсалом для монастиря було узаконено нові млини, ґрунти та ліси.

Стосовно Золотоніського монастиря, то гетьман Іван Мазепа обдарував його універсалом від 21-го січня 1688-го року. У цьому ж універсалі зазначається, що обителі надається ліси, землі, луки, які є прилеглими землями села Слобідки Слюзчини, і саме ж село також.

Стосовно ж монастиря Різдва Пресвятої Богородиці в Ніжині, то 18-го грудня 1687-го року гетьман Іван Мазепа повідомляє війта, а також мешканців села Талалаївки про віддання повинності монастирю ⁷³.

---

73. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2005.- С.151-152

А 17-го березня 1688-го року Мазепа, на прохання ігумена Каліста Козловського, надає в обитель село Млинки та річку Остер. Також гетьман видає їй універсал від 20-го вересня. Цим універсалом гетьман затвердив, що монастирю надається будувати млини на греблі, яка знаходиться на річці Пулка.

Стосовно Крупницького монастиря в Батурині, то Іван Мазеп в 1691-му році зробив так, що мощі великомучениці Варвари було передано цьому монастирю. Також гетьман, у роки ігумені Гедеона Одорського, видає універсал для обителі.

За цим універсалом монастирю належали: село Хаялов, Спаське Поле,

Коронецьке, Обмачев, слобідки Заболотов, Цетовщина, ліси, село Озаричів, слобідку Любитов з перевозами, озера, хутори, сіножаті, млини (все, що належить цим селам. Точна дата укладення універсалу, на жаль, не вказана). Варто, зазначити, що в цьому храмі поховані діти та дружина гетьмана Івана Мазепи.

Стосовно Межигірського монастиря, то варто зазначити, що за період гетьманування Івана Мазепи, і, вже в кінці 17-го століття монастир мав: хутори, пустоші, острови, 18-ть сіл та містечок та мідні копальні.

Гетьман Мазепа за свого часу видав для монастиря й кілька універсалів, а саме універсал від 9-го лютого 1688-го року та універсал від 6-го лютого 1689-го року. За цими ж універсалами було упорядковано та надано монастирю Мощани, Демидово, Холм, Вишгород, Петрівці. Також варто зазначити, що Бендерська комісія підрахувала, що гетьман виділив на вітвар обителі 10 тисяч золотих⁷⁴.

---

74. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. с.127

75. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.152

Стосовно Бахмацького монастиря, то в документах Бендерської комісії вказується, що гетьман Мазепа посприяв відновленню обителі, а також в побудові її головного храму (можливо тут йдеться про храм Вознесіння Господнього, який було збудовано в 1707-му році в місті Бахмач).

Також свого часу гетьман Іван Мазепа відновив Чигиринський монастир (1708-й р), Данилівський монастир (1699-й р), Маньківський монастир (1708-1709-й рр), Канівський монастир (1701-й р), Ірданський монастир (1706-й р) та Жаботинський монастир (1706-й р)⁷⁶.

Також варто зазначити, що гетьман Іван Мазепа піклувався про православну церкву й за межами України.

Храму гробу Господнього в Єрусалимі гетьман подарував срібну тарілку з надписом «Дар Його Високості Івана Мазепи, гетьмана Русі», дорогу плащаницю, чашу з чистого золота та лампи. І все це гетьману обійшлося в 20 тисяч золотих.

В Росії також було виплавлено дзвін «Голуб» для Думницького монастиря, який містить зображення Мазепи. Цей дзвін обійшовся гетьман в 2 тисячі золотих.

Гетьман також виділив кошти на будівництво кам'яної церкви в Рильську Курської області.

Також гетьман Мазепа став ктитором церкви Петра й Павла на Курщині.

Також гетьман виділив 50 тисяч золотих на відновлення монастиря Св. Сави в Палестині. Також на всі монастирі Палестини гетьман виділив 30 тисяч дукатів.

Гетьман виділив 10 тисяч золотих на вітвар для церкви у Вільнюсі, Литва.

Також гетьманом було виділено 3 тисячі золотих на Євангеліє для потреб православних сирійців, і, варто зазначити, що один з варіантів цього Євангеліє було знайдено в Лівані⁷⁷.

---

76. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.152-153

77. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.145

Варто зазначити, що Мазепа надавав істотну підтримку патріархам Антіохівському, Олександрвйському, Єрусалимському та Константинопольському.

Варто зазначити, що завдяки дружнім взаєминам гетьмана Івана Мазепи та Антіохійським патріархом, а також заразом Алепським митрополитом Афанасієм 4 Даббасом, якраз і розпочалися здійснювання міссій на території Валахії, Молдови та України в пошуках підтримки для православної церкви на Сході.

Варто зазначити, що гетьман Мазепа був та є одним з тих меценатів, який надавав реальну допомогу православним християнам арабського світу. І

головним результатом діяльності гетьмана Мазепи за межами України стало видання Алепо в січні 1708-го року. І на друк Євангеліє, яке гетьман подарував Антіохійській церкві було витрачено 3000 золотих, і додатково гетьманом було виділено таку ж суму на підтримку Антіохії.

Зазначається, що існування «Євангелія» було відкрито давно.

От є кілька доказів:

1. В нарисі Миколи Андрусюка «Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч» було написано: «Збереглися до наших днів примірники арабського Євангелія, виданого коштом Мазепи в Алепо у 1708-му році для богослужбового вжитку православних сирійців».
  2. В 1993-му році наукова експедиція НАНУ в пошуках цього ж «Євангелія» відправилася в подорож маршрутом Батурин-Київ-Бендери-Варниця-Ясси-Галац (в цих містах нічого вони не знайшли). А от в Бухаресті було знайдено один з примірників «Євангеліє».
-

73

3. Також в 2009-му році одному з українських істориків-дослідників Теофілу Рендюку в Румунії вдалося цілком якісно сфотографувати повний текст «Євангеліє», а також ним було привезено до України електронну версію цього «Євангеліє». І на титульному аркуші раритетного Святого Письма зазначається: «Книга Чистого Святого Євангелія, яскравого сяючого факелу чотирьох духовних євангельських апостолів сподвижників Матвія, Марка та дорогих провісників Луки та Іоанна, надрукована нещодавно на кошти славетного пана гетьмана Івана Мазепи, у пошуках нагороди Божої та покаяння і це у році тисяча сімсот восьмому від Різдва Христового у

місяці січні».

Наступна ж сторінка «Євангеліє» містить слова вдячності гетьману Мазепі, які висловив патріарх Афанасій грецькою мовою: «(переклад) Просвітництво Божих слів зробив зрозумілим для віруючих країни Арабів... Рятівник численних душ».

Але ж «Євангеліє» 18-го століття, яке було знайдено в Лівані не має в собі цих рядків, але має подяку від патріарха Антіохійського. Також два примірники «Євангеліє» було знайдено в монастирі Святого Іоанна, що у Хиншарі (це ж «Євангеліє» було надруковано в місті Алепо друкарем Абдаллою Захером.

Варто зазначити, що під час пошуків було знайдено кілька примірників «Євангеліє», але вони були не повні. В «Євангеліє» кількох примірників, переважно, не вистачає перших та останніх сторінок (кількість втрачених сторінок різна).

74

Варто зазначити, що вихід «Євангеліє» в світ припало на тяжкий, для України, час, а саме на 1708-й рік. Саме в цей час представники Антіохівського патріархату вирішили та навіть вирушили до Батурина аби передати гетьману «Євангеліє», але не встигли... Батурин було повністю знищено під наказом Петра I-го.

4. Цікавим є факт, що в Алепо в період з 1706-го по 1708-й роки було надруковано кілька примірників «Євангелія», і спонсорував видання не лише Мазепа.

Отже, дійсно дуже важко перерахувати всі святині, якими опікувався гетьман Іван Мазепа. Також не легше скласти список всіх дарувань гетьмана церквам,

храмам, монастирям. Але найбільш неможливим є підрахувати загальну суму витрат гетьмана. Хоча й Бендерська комісія має певні підрахунки, але вони всі лише приблизні. В загальному можна сказати, що гетьман виділив просто шалені кошти на святині та їх начиння. Варто зазначити, що ніхто з гетьманів не грав такої важливої ролі для церкви як Мазепа. Також гетьман мав глибокі та давні зв'язки з церквою починаючи від матері Марії Магдалини та закінчуючи єпископами, архієпископами, архімандритами.

Взагалі гетьман розумів становище церкви в політиці та культурі, а також гетьман обороняв її.

Також варто зазначити, що за правління гетьмана Мазепа не мало монастирів отримали у володіння нові землі, а також було упорядковано та узаконено попередні землі ⁷⁸.

---

78. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Киево-Могилянська академія», 2005.- С.155

75

І взагалі, варто зазначити, що доба гетьмана Мазепа- це доба відродження, відбудови, відновлення монастирів, храмів та церков, які демонструють й нині розквіт православної віри та зміцнення її інституцій. Отже, таким же чином церковна сфера стала натуральним та неодмінним складником Козацької держави. А гетьман Мазепа поширював свою владу на соціумний простір, намагаючись саме так дотримуватися у справах та законах справедливості, які гетьману було потрібно вирішувати ⁷⁹.

---

79. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.145

Висновок

Отже, в результаті дослідження та вивчення двох розділів диплому я зрозуміла, що гетьман Іван Степанович Мазепа є дійсно крутим меценатом, майстром своєї справи, благодійником та добродієм. Гетьман, свого часу, виділив немало коштів на будівництво церков, храмів, монастирів. І хоча Бендерська комісія зробила свої підрахунки стосовно меценатства гетьмана Мазепи, але це далеко не точні цифри. Ось можна навести деякі дані з реєстру про діяльність гетьмана: оправа Євангеліє та позолота для Печерського монастиря- 7400 золотих; ремонт Митрополичого собору в Києві- 50 тисяч золотих;

Позолота бані Митрополичого собору та золота чаша для нього- 5500 тис. золотих;

позолота бані Печерської церкви- 20500 золотих;

побудова церкви Св. Миколая з монастирем- 10 тис. золотих;

ремонт церкви Св. Кирила в Київській області- понад 10 тисяч.золотих;

мури коло Києво-печерської лаври- 1 мільйон золотих;

церква при Київському колегіумі- 200 тис. золотих;

великий дзвін та дзвіниця для Печерського монастиря – 73 тис. зол.

Не надто легко скласти приблизний список витрат гетьмана на подарунки церквам, адже цю суму неможливо підрахувати. Тут відомо лише одне- мова йде про кілька мільйонів золотих. Відомо, що за словами Івана Мазепи лише на оздоблення Києво-Печерської лаври гетьман подарував понад мільйон золотих.

Густинський та Мгарський монастирі- по 18 титс. Золотих;

Церква Св. Миколи в Батурині- 4 тис. золотих;⁸⁰

---

80. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.143-144

Троїцька церква в Батурині – понад 20 тис золотих;

Кафедральний собор в Переяславі з монастирем- понад 300 тис. золотих;

Церква Св. Миколи – понад 20 тис. золотих;

Відбудова кафедрального монастиря в Чернігові- 10тис. золотих;

Церква Св. Іоана в Чернігові- понад 5 тис. золотих;

Церква в Глухові – 20 тис. золотих;

Воскресенська та Покровська церкви в Батурині- понад 15 тис. золотих;

Церква в Дігтярях- 15 тис. золотих;

Троїцька церква- 10 тис. золотих;

Київський Золотоверхий монастир- 4 тис. золотих;

Церква у селі Прачі- 15 тис. золотих⁸¹.

Мазепі вдалося зробити з Києва «другий Єрусалим», тобто зробити з Києва духовну столицю України⁸². В Києві Мазепі вдалося добудувати та реставрувати церкви Києво-Печерської лаври, реставрувати Софію Київську та побудувати Михайлівський Золотоверхий собор також тут же гетьман працював і з Братським Богоявленським монастирем, Кирилівським монастирем та Межигірським монастирем. І варто зазначити, що саме за часів гетьманування Івана Мазепи Київ постав як столиця української духовності. Значення Києва як культурного осередку за часів Мазепи поширювалося і на Схід, і на Південь, і в країни Східної Європи, і в країни Православного Сходу. На друге місце варто ставити Чернігів та область. В самому ж Чернігові гетьман побудував Дзвіницю Борисоглібського монастиря, Церкву святителя Іоанна Предтечі Борисоглібського монастиря,⁸²

---

81. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

82. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури.- К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005.- С.152-153

Церкву святителя Іоанна Євангеліста, Трапезну церкву Густинського монастиря, Троїцько-Іллінський монастир. В Глухові гетьман займався Успенським собором Глухівського жіночого монастиря. В Батурині ж гетьман займався розбудовою Троїцького собору, було побудовано Вознесенську церкву та церкву Покрови Пресвятої Богородиці. Також гетьман займався будівництвом церков в столиці Гетьманщини- Батурин. А саме, було побудовано в Батурині Троїцький собор, Вознесенську церкву та церкву Покрови Пресвятої Богородиці. Також церковні діла гетьмана поширилися й на Переяслав, й на Полтаву, на Лубни, на Дігтярівку, на

Макошин, на Прачі, на Любеч та на Запорізьку Січ.

За цими даними я дізналася та зрозуміла, що гетьман цікавився не лише архітектурою, а й духовним життям Гетьманщини, і навіть більше- Православним світом на планеті.

Також гетьман опікувався Православною церквою й за межами Гетьманщини. Напевно всі знають про Євангеліє, яке було видано в «Алепо» в 1708-му році. Також гетьман будував церкви на території сучасних Росії та Польщі, зокрема: церква в Рильську та церква Святих Петра та Павла в Курській області. Коштом Мазепи було профінансовано церкву Св. Сави в Палестині. Також гетьманом було профінансовано церкву у Вільнюсі, Литва. На кошти гетьмана було виплавлено в Росії дзвін «Голуб» для Думницького монастиря. Але це далеко не всі країни, де гетьман робив подарунки для церков, адже я ще знайшла про церковну діяльність Івана Мазепи в Болгарії, Сербії, Валахії, Греції та в Молдові, але куди тут точно гетьман вклав гроші, то я, на жаль, не змогла знайти. Проте варто зазначити про вклад гетьмана за межами Гетьманщини: ремонт монастиря Св. Сави- 80 тис. золотих;⁸³

---

83. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.144

Пердмова до Євангеліє- 3 тис. золотих;

Церква в Рильську – 2 тис. золотих;

Церква у Вільно (Литва)- 3 тис. золотих.

Але невідомо скільки гетьман виділив коштів для дарів храму Гробу Господнього в Єрусалимі. Хоча мені здається, що це далеко не повний список меценатської діяльності гетьмана Мазепи за межами Гетьманщини.

Досить складно визначити, наскільки світогляд Мазепи був насичений православними християнськими елементами. Тут зрозуміло, що

будівництво церков є певним вподобанням гетьмана Івана Мазепи. Я також зрозуміла, що саме таким образом Мазепа хотів, і навіть залишив свій слід на цій землі. І зі слів сучасників гетьмана можна зрозуміти, що гетьман мав толерантні погляди стосовно представників інших конфесій та вір.

Іван Мазепа так діяв з церквою, що навіть вороги йому заздрили, наприклад Петро І-й говорив так: «Великой строитель был святым церквам».

Також гетьмана можна порівняти з правителями Європи..., і тут Мазепа вийшов в плюс, адже ті будували більше палаців, ніж церков, а гетьман Мазепа навпаки будував церкви і побудував лише один палац-свій будинок в Батурині. Варто зазначити, що гетьман Іван Мазепа не мав собі рівних в українській культурі стосовно меценатства⁸⁴.

---

84. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.167

Отже, як писав один невідомий монах Печерського монастиря: «Не було і не буде подібного до нього...»⁸⁵. А також в народі говорять: « Від Богдана до Івана не було гетьмана». І я з цими твердженнями погоджуюсь, адже дійсно, якщо порівняти попередників Івана Мазепи, які правили після Богдана Хмельницького, а також порівняти наступників Мазепи з Іваном Степановичем (тобто з діяльністю гетьмана), то дійсно можна сказати, що Іван Степанович Мазепа є будівником української культури, архітектури, мистецтва та освіти. Адже так як опікувався Мазепа Гетьманщиною, то так лише опікувався Україною попередник Мазепи Богдан Хмельницький⁸⁶.

85. Січинський В. Ю. «Іван Мазепа: людина і меценат» - Філадельфія, 1951.- 52, (4) с.: іл
86. Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків; 2007р. 2.Мицик Ю. Іван Мазепа. - К.;2007 с.167